

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО**

Кафедра екології

Б.М. Калин

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

навчальний посібник

**для студентів спеціальності 101 «Екологія»
освітнього ступеня «Магістр»**

Львів 2021

Калин Б.М. Рекреаційні ресурси: навчальний посібник для студентів спеціальності 101 «Екологія» освітнього ступеня «Магістр». Львів: ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2021. 70 с.

Укладач: Калин Б.М., к.с.-г.н., доцент.

Рецензенти:

Липчук В.В. – д.е.н., професор кафедри історії України, економічної теорії та туризму ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького;

Качмар Н. В. – к.с.-г.н., доцент кафедри екології Львівського національного аграрного університету.

Схвалено і рекомендовано до друку кафедрою екології ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького (протокол № 11 від 17 травня 2021 р.)

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою факультету ветеринарної гігієни, екології та права ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького «24» червня 2021 р., протокол № 8.

© Калин Б.М., 2021 рік
© Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, 2021 рік

ЗМІСТ

Вступ	4
Мета і завдання навчальної дисципліни	5
РОЗДІЛ I. Наукові принципи використання рекреаційних ресурсів	7
Тема 1. Рекреаційні ресурси, їх роль у відпочинку та оздоровленні населення	7
Тема 2. Рекреаційний туризм	16
Тема 3. Рекреаційне районування. Характеристика рекреаційних районів України	25
РОЗДІЛ II. Сучасні проблеми розвитку рекреації	36
Тема 4. Теоретичні основи оцінки рекреаційного потенціалу	36
Тема 5. Напрями раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів	43
РОЗДІЛ III. Тематика практичних занять	51
Питання і завдання для контролю	58
Література	62
Додатки	64

.....

ВСТУП

Поступово охоплюючи всі сфери людської життєдіяльності рекреація стає невід'ємною складовою сучасного життя. В усьому світі вона перетворилася на вагомий і визнаний чинник економічного розвитку. Ефект від рекреації сприяє розвитку суміжних галузей господарства та створенню в них нових робочих місць, зокрема це торкається готельно-ресторанного бізнесу, роздрібної торгівлі, транспортного та екскурсійного обслуговування, реклами тощо.

Рекреаційні ресурси – це комплексна суспільно-природнича наука про причини та способи здійснення рекреаційної діяльності як невід'ємної складової життя кожної людини й суспільства в містах та регіонах України; соціально-культурні, економічні, антрополого-екологічні механізми організації цієї діяльності та її наслідки.

Даний навчальний посібник призначений для студентів спеціальності 101 «Екологія» освітнього ступеня «Магістр».

Навчальна дисципліна «Рекреаційні ресурси» вивчається на другому курсі денної та заочної форм навчання.

Навчальний посібник призначений допомогти студентам при підготовці до лекційних та практичних занять. У посібнику висвітлені мета і завдання навчальної дисципліни, її опис та структура.

Короткий зміст лекцій викладений згідно розподілу на розділи. Після кожної лекції зазначається перелік питань для самоконтролю відповідно до змісту. Короткий лекційний курс посібника можна використовувати під час практичних занять, для закріплення теоретичних положень курсу, а також для організації самостійної роботи студентів.

Посібник містить зміст практичних занять до кожної теми навчальної дисципліни, а також питання, які виносяться на екзамен.

Обов'язковою складовою видання є список рекомендованої літератури для вивчення курсу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Рекреаційні ресурси» є ресурси, що використовуються для оздоровлення та відпочинку населення, визначення рекреаційних потреб населення й оцінювання рекреаційних можливостей територій.

Мета навчальної дисципліни – формування у здобувачів вищої освіти комплексу спеціальних знань про класифікацію природних рекреаційних ресурсів, структуру і основні властивості територіальних рекреаційних систем, принципи і методи комплексної оцінки рекреаційних ресурсів території, рекреаційну діяльність та уявлення щодо основних рекреаційних потреб людини, процесів і методів відновлення її здоров'я.

Завданнями навчальної дисципліни є дати теоретичну і практичну підготовку студентам для формування цілісних уявлень про рекреаційні функції і ресурси території, тенденції їх зміни для їх оптимального використання, шляхи розвитку рекреаційної діяльності.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування у студентів необхідних компетентностей:

- загальні компетентності:
  - здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК1);
  - здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК6).
- фахові компетентності:
  - обізнаність на рівні новітніх досягнень, необхідних для дослідницької та/або інноваційної діяльності у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування (ФК1);
  - здатність до організації робіт, пов'язаних з оцінкою екологічного стану, захистом довкілля та оптимізацією природокористування, в умовах неповної інформації та суперечливих вимог (ФК7);
  - здатність оцінювати рівень негативного впливу природних та антропогенних факторів екологічної небезпеки на довкілля і людину (ФК10).

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен бути здатним продемонструвати такі результати навчання:

Знати та розуміти фундаментальні і прикладні аспекти наук про довкілля (ПРН1);

Уміти використовувати сучасні інформаційні ресурси з питань екології, природокористування та захисту довкілля (ПРН11);

Уміти оцінювати ландшафтне і біологічне різноманіття та аналізувати наслідки антропогенного впливу на природні середовища (ПРН12);

Уміти оцінювати потенційний вплив техногенних об'єктів та господарської діяльності на довкілля (ПРН13).

РОЗДІЛ І

НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

ТЕМА 1

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ЇХ РОЛЬ У ВІДПОЧИНКУ ТА ОЗДОРОВЛЕННІ НАСЕЛЕННЯ

План

1. Поняття рекреації та рекреалогії.
2. Функції рекреації.
3. Групи рекреаційних ресурсів.
4. Характеристика та особливості природних і історико-культурних рекреаційних ресурсів.

1. Поняття рекреації та рекреалогії

Рекреалогія – це комплексна суспільно-природнича наука про передумови, способи здійснення, наслідки та закономірності процесів відтворення психофізіологічного здоров'я людини.

Розглядаючи категорію «рекреація», звернемо увагу, що термін «рекреація» етимологічно виводиться з латинського *recreatio* (творення заново, відновлення; раніше означало перерву для відпочинку між уроками в школі, а також приміщення для розваг учнів) та французького *recreation* (розвага, відпочинок; зміна дій, що виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний із цими діями). Отже, поняття «рекреація» характеризує не лише процес відновлення сил людини і систему відповідних заходів, а й простір, у якому вони здійснюються. Рекреація – це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою відповідних заходів і здійснюється у вільний від роботи час. Важливою є саме відновлювальна функція рекреації. Крім того, рекреація є ще і специфічним видом діяльності, який має чітко виражену природно-ресурсну орієнтацію.

Окремими дослідниками рекреація трактується як масив часу, протягом якого відбувається відновлення продуктивних сил людини; як функція будь-якої діяльності, будь-якого часу та будь-якої території.

Важливою методологічною проблемою рекреалогії є співвідношення між поняттями «туризм» («турист») і «рекреація» («рекреант»), які недостатньо розмежовані за відсутністю чітких критеріїв і недосконалістю понятійно-термінологічного апарату. Рекреація, навіть без ототожнення її з відпочинком, є поняттям більш широким, ніж туризм. Це впливає вже з визначень останнього як «одного з видів активного відпочинку», «форми проведення дозвілля»,

«різновиду рекреації», «однієї з форм міграції», що «здійснюється на підставі угод» із чітким обмеженням у часі (від 24 годин до одного року). Водночас рекреація може мати пасивний характер і не бути детермінованою часом і простором. Поряд з цим, у туризмі виділяються лікувально-оздоровчий та спортивно-оздоровчий види.

Така термінологічна плутанина значною мірою обумовлена функціонуванням туристичного і рекреаційного господарства на базі одних і тих самих ресурсів. Тут видається логічним називати туристичними ресурсами ті з них, які сприяють культурно-освітньому та фізичному розвитку людини, а рекреаційними – об'єкти і явища, пов'язані із зміцненням її здоров'я. Хоча на практиці важко уявити рекреанта, який би займався лише лікувально-оздоровчими процедурами, ігноруючи культурно-історичну спадщину свого місцеперебування, як і туризм, який не сприяв би відновленню життєво важливих функцій організму. По суті це два аспекти одного процесу. Отже, незважаючи на різне відомче підпорядкування рекреаційних і туристичних закладів та відмінності в характері і номенклатурі споживчих послуг (туризм – культурно-пізнавальні, спортивні, ділові тощо; рекреація – лікувально-оздоровчі), які чимдалі більше диференціюються, обґрунтованим видається не їх протиставлення, а поєднання в межах єдиного туристично-рекреаційного комплексу.

Первинне накопичення матеріалу про рекреаційні ресурси, територіальну організацію рекреаційної діяльності та її суспільні наслідки; а також формування понятійно-термінологічного апарату і системи методів дослідження відбувалося в рамках багатьох наук, але найбільш значний розвиток ця проблематика здобула в межах географії (рекреаційна географія), економіки (рекреаційна економіка), антропоекології і медицини (рекреаційна медицина). Рекреалогія базується також на теоретичних і дослідних напрацюваннях екології людини (досі існує погляд на рекреалогію як складову частину антропоекології), валеології, рекреаційної архітектури та містобудування, культурології, психології, соціології, гігієни, маркетингу тощо.

У рекреалогії можна виділити чотири основні рівні дослідження, що забезпечують розв'язання певних науково-практичних завдань:

- теоретичний – виявлення закономірностей формування, динаміки, структури рекреаційних систем, їх територіальної диференціації й інтеграції; обґрунтування поняття рекреаційного району як предмета дослідження; вироблення принципів і критеріїв рекреаційного районування; розробка понятійно-термінологічного апарату;

- методичний – розробка системи методів дослідження рекреаційних систем; виявлення факторів і вивчення умов формування рекреаційних районів; визначення параметрів їх аналізу;
- конструктивний – прогнозування спонтанних і цілеспрямованих змін у територіально-рекреаційних системах; розробка мережі рекреаційних районів;
- інформаційний – міждисциплінарні зв'язки; характеристика рекреаційних районів, аналіз проблем і перспектив їх розвитку.

Міждисциплінарний характер вивчення рекреаційних проблем в умовах наукової інтеграції обумовив визначення предметної сутності нової науки на основі специфічного об'єкта дослідження, властивого даній галузі знання.

Об'єктом рекреалогії виступає рекреаційна система як об'єктивне і соціальне утворення, яке охоплює рекреантів, природні комплекси, технічну інфраструктуру, сферу обслуговування, виробничу сферу, трудові ресурси, систему розселення. Таким чином, рекреаційна система – це комплексна геосистема, що поєднує в собі соціальні, техногенні та природні комплекси і має на меті відтворення психофізіологічних сил людини. Окремі дослідники вважають об'єктом рекреалогії відпочинок як різноманітну діяльність, спрямовану на відновлення здоров'я. Відпочинок не може виступати у якості об'єкта рекреалогії.

Рекреаційна система одночасно може розглядатись як складова суспільної системи, суспільного життя, суспільного виробництва, певної сфери людської діяльності. Інтеграція різних напрямів рекреаційної діяльності в єдину систему відновлення здоров'я обумовлена рівнем суспільних відносин.

Виокремлення об'єкта рекреалогії є результатом рекреаційного природокористування як форми взаємодії суспільства і природного середовища, яка реалізується через систему заходів з освоєння, використання, перетворення та охорони природних комплексів. Воно має регіональну локалізацію і може розглядатися як складова регіональної економічної та соціальної політики.

Предметом рекреалогії є різні аспекти і об'єктивні закономірності становлення, функціонування і перспективного розвитку рекреаційних систем загалом та їх підсистем, зокрема, включаючи основні поняття рекреалогії (відпочинок, рекреація, вільний час, рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал тощо).

Дещо відособленим видається трактування об'єкта. На відміну від багатьох інших наук в рекреалогії має місце також суб'єкт, яким виступає людина як носій рекреаційних потреб.

Головним конструктивним завданням рекреалогії є обґрунтування і практична реалізація рекреаційного районування з метою визначення

рекреаційних функцій території і тенденцій їх зміни в умовах географічного поділу праці у сфері рекреації і туризму, що забезпечує координацію діяльності і подальший розвиток відповідних галузей економіки, оптимальне використання соціальних і природних рекреаційних ресурсів.

Основними завданнями рекреаційних досліджень в Україні є:

- оцінка рекреаційних ресурсів та ефективності їх використання;
- визначення рекреаційної ємності території і максимально допустимих рекреаційних навантажень;
- рекреаційне районування території країни;
- прогнозування розвитку та оптимізація функціонування туристсько-рекреаційного господарства України;
- розробка і впровадження комплексу заходів, спрямованих на збільшення територіального рекреаційного потенціалу;
- вивчення внутрішнього і зовнішнього попиту на рекреаційні послуги.

2. Функції рекреації

Функціонально-просторова структура рекреаційної діяльності зазнаватиме все більшого впливу розвитку електронної інформації та комунікаційних систем і залежатиме від соціально-демографічної динаміки в окремих країнах і регіонах.

Виділяють такі групи факторів, що визначають розвиток туристсько-рекреаційного комплексу та рівень попиту і споживання окремих видів рекреаційних послуг:

- соціально-економічні – обсяг грошових надходжень, рівень цін, доступність послуг, професійна структура потенційних клієнтів;
- демографічні – статевовікова структура, місце проживання, форма зайнятості, місце роботи;
- соціально-психологічні – емоційний стан клієнтів та рівень соціальної напруженості в суспільстві, ментальність;
- ресурсно-екологічні – масштаби і забезпеченість території рекреаційними ресурсами, стан навколишнього середовища;
- політичні – безпека регіонів розвитку інфраструктури, відсутність збройних та інших конфліктів, загальний рівень демократизації, дотримання міжнародних норм і правил щодо охорони суспільного порядку, прав і свобод людини.

При цьому слід зазначити, що попит має індивідуалізований і кон'юнктурний характер і тому лише частково відображає рекреаційні потреби суспільства.

Рекреаційні потреби поділяються на три рівні:

- індивідуальні – потреба у відновленні та розвитку фізичних і моральних сил людини, у фізичному, інтелектуальному та духовному вдосконаленні;
- групові – потреби окремих вікових і соціальних груп;
- суспільні – потреба у простому і розширеному відтворенні соціально-трудового та соціокультурного потенціалу суспільства.

Усі вони перебувають у тісній взаємодії.

Суспільні функції рекреаційної діяльності визначаються тими завданнями, які вона виконує в житті суспільства:

- формування всебічно розвиненої особистості;
- відновлення і розвиток фізичних і психічних сил людини;
- розвиток господарської структури регіонів;
- збільшення зайнятості населення;
- забезпечення грошових надходжень у бюджет;
- зближення народів.

Таке широке коло завдань не дозволяє однозначно сформулювати суспільні функції рекреації. У найбільш загальному вигляді вони можуть бути віднесені до трьох великих груп:

- медико-біологічні;
- соціокультурні;
- економічні.

Окремі дослідники виділяють політичну функцію рекреації.

Кожна з цих груп пов'язана з певною сферою людської діяльності, хоча між ними відсутні чіткі межі внаслідок взаємопов'язаності суспільних потреб.

Медико-біологічні функції рекреації реалізуються через санаторно-курортне лікування та оздоровлення і мають розглядатися в аспектах лікування (відновлення здоров'я людини після перенесеного захворювання) і оздоровлення (зняття виробничої і невиробничої психофізіологічної втоми). При активній рекреаційній діяльності відновлювальні процеси відбуваються швидше, ніж при пасивній. Врахування медико-біологічних функцій рекреації передбачає такі аспекти організації рекреаційної діяльності:

- широкий розвиток активних видів відпочинку, пов'язаних насамперед з м'язовими навантаженнями;
- урізноманітнення діяльності як необхідна умова ефективності заходів, спрямованих на відновлення здоров'я;
- врахування особливостей усіх вікових і соціально-професійних груп, що забезпечить свободу вибору занять відповідно до індивідуальних психофізіологічних можливостей, пріоритетів та інтересів рекреантів.

В основу культурних і духовних потреб полягає потреба в пізнанні.

Рекреація має величезні можливості для їх задоволення, що сприяє гармонійному розвитку особистості. Це шлях реалізації соціокультурних функцій рекреації. На сьогодні спостерігається поєднання пізнавальних і розважальних функцій рекреації, що доповнюють одна одну. Прикладом такого поєднання є функціонування спеціалізованих культурно-розважальних центрів: Лас-Вегас, Сан-Сіті, Монте-Карло, Дісней- та Євроленд і т. ін.

Основними економічними функціями рекреації є просте і розширене відтворення робочої сили; формування сфери послуг і зв'язків з іншими галузями господарства; розвиток окремих територій і розширення зайнятості населення; збільшення валютних надходжень до бюджету. Зі зміною структури рекреаційної діяльності відбувається трансформація її функцій, серед яких зокрема, зростає роль економічної.

Завдяки рекреації підвищується здатність людей до праці, збільшується тривалість періоду збереження повноцінної працездатності, що веде до збільшення фонду робочого часу внаслідок скорочення захворюваності, підвищення життєвого тону.

До економічних функцій рекреації слід також віднести:

- прискорений розвиток господарської структури певної частини території країни;
- розширення сфери додатка праці, тобто збільшення зайнятості населення за рахунок рекреаційного обслуговування та у галузях, пов'язаних з рекреацією побічно;
- істотний вплив на структуру балансу грошових доходів та витрат населення по території країни на користь рекреаційних районів;
- підвищення ефективності іноземного туризму як джерела вступу іноземної валюти.

3. Групи рекреаційних ресурсів

В рекреалогії сформувались загальні підходи до розгляду основних категорій щодо рекреаційної системи та її складових.

Так, поняття «рекреаційні ресурси» визначає об'єкти і явища природного та антропогенного походження, що мають сприятливі для рекреаційної діяльності якісні і кількісні параметри і виступають матеріальною основою для територіальної організації оздоровлення і лікування людей, формування і спеціалізації рекреаційних районів (центрів) та забезпечують їх економічну ефективність. Рекреаційні ресурси є історично змінюваним поняттям, що обумовлюється їх обсягом і можливостями використання.

Існує чимало класифікацій ресурсів. Природні класифікації ґрунтуються на відмінностях природних ресурсів за природним генезисом та належністю їх

до тих чи інших компонентів і сил природи. Відповідно до свого призначення щодо використання людиною, природні ресурси у структурному плані поділяються на такі види: енергетичні, сировинні й допоміжні промислові, їстівні (харчові, кормові, питні), оздоровчі, культурно-естетичні. Два останні види часто називають рекреаційними. Крім того, останнім часом як окремий специфічний вид ресурсів розглядають територію (територіальні ресурси).

Оскільки природні ресурси є компонентами природи, вони можуть класифікуватися за належністю до того чи іншого класу або явищ природи. За цією ознакою виділяють такі групи природних ресурсів: мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні, рекреаційні, кліматичні.

Через загострення проблеми раціонального використання природних ресурсів та охорони природи за останні роки набула широкого визначення класифікація за ознакою вичерпності природних ресурсів, яку іноді називають екологічною класифікацією. За цією класифікацією всі природні ресурси поділяють на такі групи:

- невичерпні, до яких належить внутрішнє тепло землі, сонячна радіація, енергія прибою, припливів і відпливів, падаючої води, вітру та ін.
- вичерпні відновлювальні: ґрунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, лікарські рослини, рослинне паливо, тощо.
- вичерпні невідновлювальні: мінеральна сировина, будівельні матеріали.

В основі економічної класифікації природних ресурсів лежить поділ їх на засоби виробництва і предмети споживання. Крім того, розрізняються природні ресурси виробничого й невиробничого, промислового й сільськогосподарського, галузевого й міжгалузевого, одно – та багатоцільового призначення.

Виділяють 3 типи рекреаційних ресурсів: природні, історико-культурні та соціально-економічні. Кожний з них відіграє певну роль у формуванні галузевої і територіальної організації рекреаційних комплексів.

4. Характеристика та особливості природних і історико-культурних рекреаційних ресурсів

Природні рекреаційні ресурси – природні та природно-технічні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, що мають необхідні якісні й кількісні параметри для організації рекреаційної діяльності. За об'єктивними ознаками, до природних рекреаційних ресурсів належать кліматичні, бальнеологічні ресурси й лікувальні речовини (лікувальні мінеральні води, грязі, озокерит), водні (річкові системи, природні водойми, морські акваторії), пляжні, ресурси рельєфу (певні форми рельєфу, в тому числі печери), біологічні (рослинний і тваринний світ) та природні пейзажі та краєвиди.

У цій групі виділяється окрема підгрупа природно-антропогенних ресурсів, це – геосистеми, до складу яких входять як природні, так і штучно створені (антропогенні) об'єкти: штучні пляжі, об'єкти природно-заповідного фонду, штучні водойми.

Особливістю природних і природно-антропогенних рекреаційних ресурсів є те, що вони не можуть ані сприйматися, ані використовуватися окремо, бо не можуть бути роз'єднані. Реально вони утворюють один синтетичний тип. Тому доцільним при характеристиці і оцінці такого типу ресурсів є визначати за об'єкт дослідження територіальні співвідношення відповідних компонентів.

Історико-культурні рекреаційні ресурси – це історичні особливості, об'єкти та явища матеріальної і духовної культури, які були створені в процесі історичного розвитку і створюються в сучасних умовах, певної території і можуть бути використані для задоволення духовних, пізнавальних та інтелектуальних рекреаційних потреб.

Класифікувати історико-культурні ресурси можна за декількома ознаками:

- за генезисом: матеріальні і духовні;
- за рухомістю: рухомі й нерухомі.

Матеріальні охоплюють сукупність засобів виробництва й інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії його розвитку, а духовні – сукупність досягнень суспільства в освіті, науці, мистецтві, літературі, в організації державного й суспільного життя, у праці й побуті.

Фактично не вся спадщина минулого належить до історико-культурних рекреаційних ресурсів: до них прийнято зараховувати тільки ті культурно-історичні об'єкти, які науковими методами досліджені й оцінені як такі, що мають суспільне значення й можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях для задоволення рекреаційної потреби деякої великої кількості людей протягом певного часу.

Серед культурно-історичних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії й культури, які відрізняються найбільшою привабливістю й на цій основі служать головним засобом задоволення культурно-пізнавальних потреб.

Пам'ятками історії й культури є спорудження, пам'ятні місця й предмети, пов'язані з історичними подіями в житті народу, з розвитком суспільства й держави, добутку матеріальної й духовної творчості, що представляють історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність.

Наукова класифікація пам'яток відбиває сформований порядок і форми державного обліку цього виду ресурсів, потреби практики й має на увазі специфіку кожного виду. Залежно від їхніх основних ознак пам'ятки історії й

культури підрозділяються на п'ять основних видів: історії, археології, містобудування й архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки.

Висновок. Розглянуто поняття «рекреації» та «рекреалогії». Дано класифікацію рекреаційних ресурсів та проаналізовано особливості використання окремих з них.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає відмінність між туризмом та рекреацією?
2. Які завдання вирішує рекреалогія?
3. Наведіть приклади виконання рекреацією медико-біологічних, соціокультурних, економічних та інших функцій.
4. Які рекреаційні ресурси відносять до природних, історико-культурних та соціально-економічних?

ТЕМА 2 РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ

План

1. Суть рекреаційного туризму та його характерні ознаки.
2. Особливості рекреаційного туризму.
3. Території, які охороняються, як ресурс рекреаційного туризму.

1. Сутність рекреаційного туризму та його характерні ознаки

Рекреаційний туризм – подорожування людей із метою зайняття рекреаційною діяльністю, що передбачає відновлення фізичних і психологічних сил через активний відпочинок, оздоровлення шляхом поєднання помірних фізичних навантажень і сприятливого впливу навколишнього середовища, профілактикою хвороб природними чинниками (кліматом, мінеральними водами, лікувальними грязями).

Для багатьох країн світу цей вид туризму є найбільш поширеним і масовим. Для його розвитку необхідні рекреаційні ресурси, які складають важливу частину природного потенціалу регіону. Крім цього, їх роль у формуванні та розвитку сучасного туризму в регіоні постійно підвищується, особливо з еколого-географічної точки зору.

Основними завданнями рекреаційного туризму є:

- 1) гармонійний фізичний розвиток і сприяння всебічному розвитку людини;
- 2) зміцнення здоров'я та попередження захворювань;
- 3) забезпечення повноцінного відпочинку;
- 4) підтримання високої працездатності;
- 5) досягнення активного творчого довголіття.

2. Особливості рекреаційного туризму

Рекреаційний туризм, особливо його активні форми, дозволяють усунути або послабити вплив на людину несприятливих факторів повсякденної дійсності (нервово-емоційного перевантаження, гіпокінезії, надлишкового нерационального харчування і т.д.).

Ефективному відпочинку та оздоровленню учасників рекреаційно-туристської діяльності сприяє, по-перше, забезпечення достатньої м'язової активності, усунення несприятливих наслідків «м'язового голоду» з тренуванням основних функціональних систем, що забезпечують працездатність організму: серцево-судинної, дихальної, опорно-рухової, нервово-ендокринної та ін.

По-друге, крім фізичного навантаження помірного обсягу та інтенсивності оздоровчим ефектом володіє сама по собі зміна обстановки і позитивний емоційний фон від спілкування з природою і приємною компанією.

По-третє, оздоровленню учасників походу сприяють, самі рекреаційні природні ресурси, такі як помірне перебування на сонці, чисте повітря і вода, вплив фітонцидів в сосновому бору та ін. Очевидний, і вплив водно-повітряних процедур в похідних умовах, що загартовує.

Рекреаційний туризм за типами ландшафтів поділяють на приморський, гірський та рівнинний.

За видами здійснення рекреаційної діяльності виділяють:

- прогулянково-споглядальна рекреація;
- курортне оздоровлення;
- прийняття повітряних і сонячних ванн;
- купання.

Прогулянково-споглядальна рекреація – це піші прогулянки мальовничими ландшафтами з метою психологічного розвантаження та одержання естетичної насолоди.

Цей вид рекреації розрахований на масового, непідготовленого до значних фізичних навантажень туриста, який хоче насолоджуватись красою природи без зайвих зусиль. Якщо піші прогулянки дозовані, тобто передбачають проходження по черзі прямих ділянок і схилів під невеликим кутом, вони сприятливо впливатимуть на серцево-судинну систему, поліпшують дихання, підвищують тонус нервової системи, тренують м'язи кінцівок і тулуба, стимулюють обмін, речовин людини. Такі прогулянки називаються теренкурами.

Теренкури переслідують лікувальні цілі та використовуються переважно в санаторно-курортних умовах. Лікувальний ефект досягається дозуванням навантаження під час піших прогулянок рівнинною місцевістю, які чергуються зі сходженнями (підйомами під невеликим кутом). Для теренкурів обладнують кілька маршрутів з урахуванням зростаючого навантаження (легкий маршрут до 500м, середній до 1500 м і помірно важкий до 3000 м). На шляху всіх маршрутів через кожні 100-200м встановлюють лави для відпочинку. Починають із ходьби рівнинною місцевістю, поступово переходячи до сходжень під невеликим кутом.

Курортне оздоровлення. В медицині під курортами розуміють певну територію, на якій знаходиться природні лікувальні чинники, спеціальні технічні пристосування для їх лікувального використання (наприклад: пляжі, бювети, парки) і є лікувально-профілактичні установи – санаторії. Курорти відрізняються від рекреаційних зон тим, що мають в своєму

складі окрім природних лікувально-оздоровчих ресурсів систему технічних і медико-організаційних ресурсів і тому можуть надавати допомогу хворим різного профілю. У свою чергу, рекреаційні зони мають лише природні оздоровчі ресурси і розраховані для оздоровлення здорових людей і профілактики у них хронічних захворювань.

Медична наука, що вивчає використання природних чинників для відновлення здоров'я людини називається курортологією. Медична наука, що вивчає використання природних чинників для профілактики захворювань у здорових людей називається медична валеологія.

Курортне оздоровлення передбачає поліпшення здоров'я людини за допомогою елементів природи, що мають лікувальні властивості. Поділяється на бальнеотерапію, грязелікування та кліматотерапію. Відповідно до виду курортного оздоровлення та наявності на них ресурсів природних лікувальних чинників курорти можна поділити на наступні типи: Бальнеологічний курорт – тип курорту, де у якості основного лікувального чинника використовуються природні мінеральні води. Особливу групу бальнеологічних курортів складають курорти з мінеральними водами для внутрішнього (питного) застосування. Грязевий курорт – тип курорту, де у якості основного природного чинника використовуються лікувальні грязі. Кліматичний курорт – тип курорту, де у якості основного лікувально-профілактичного чинника використовується клімат. На кліматичних курортах використовується також ландшафтотерапія і спелеотерапія. Слід зазначити, що в особливу групу виділяються приморські кліматичні курорти. В окремий тип також виділяються і гірськокліматичні курорти. До основних лікувальних особливостей гірськокліматичних курортів відносяться: підвищені чистота, іонізація повітря, сонячна радіація, знижений парціальний тиск кисню й ін.

Бальнеотерапія передбачає використання мінеральних вод для пиття (гідрокарбонатні, хлоридні й сульфатно-натрієві, кальцієві, магнієві та ін.), прийняття ванн і купання в басейнах, а також інгаляцій, промивань тощо.

Грязелікування використовують мулову грязь солених і прісних озер, лиманів, а також гідротермальні гарячі. Основні види лікування на грязьових курортах – грязьові аплікації й тампони. Грязелікування використовується переважно при лікуванні суглобів, нервової системи. Лікування проводиться переважно на курортах, що знаходяться неподалік від родовищ лікувальних грязей (пелоїдів), хоча розповсюдженим є використання привозних пелоїдів. В Україні та Росії найбільшого поширення набуло використання сірководневих грязей(донні відклади солених водойм), сапропели (донні відклади прісних водойм).

У кліматотерапії використовуються цілющі властивості клімату (температурний режим, атмосферний тиск, чистота і склад повітря, кількість сонячної радіації та ін.), зумовлені географічним положенням місцевості, її рельєфом, рослинністю та висотою над рівнем моря. Основні види оздоровлення - повітряні й сонячні ванни, а також купання. Існує класифікація клімату з погляду рекреаційної діяльності:

- **найкращий** – сприятливі кліматичні умови протягом 9.5-10.5 місяців, тепле літо та нехолодна зима зі стійким сніговим покривом або жарке тривале літо та коротка зима без стійкого снігового покриву;
- **гарний** – сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців;
- **задовільний** – сприятливі кліматичні умови протягом 3-6.5 місяців, прохолодне дощове літо та м'яка зима з нестійким сніговим покривом або жарке посушливе літо та сувора зима;
- **поганий** – сприятливі умови протягом 1-1.5 місяця.

Повітряні та сонячні ванни – вплив відкритого повітря та дія сонячного опромінення на оголене тіло людини. Відкрите повітря поліпшує дихання та насичення крові киснем, підвищує інтенсивність окисних процесів і обмін речовин, тонус м'язової та нервової систем, сон. Особливо корисні повітряні ванни в місцевостях, де в повітрі міститься підвищена кількість кисню та де воно насичене морською сіллю.

Повітряні ванни поділяються на:

- теплі (температура вище 22°C);
- індиферентні (21-22°C);
- прохолодні (17-20°C);
- помірно холодні (9-16°C);
- холодні (0-8°C).

Повітряні ванни починають приймати при температурі не нижче 20°C, тривалість процедури не повинна перевищувати 2 години. Тривалість прохолодних ванн обмежується 1 годиною, а холодних - 20 хв. При цьому вони мають супроводжуватись легкими фізичними вправами, щоб уникнути переохолодження.

Сонячні ванни стимулюють діяльність нервової та ендокринної систем, поліпшують обмін речовин, підвищують опірність до інфекційних та інших хвороб. Це відбувається внаслідок знешкоджувальної дії ультрафіолетових променів та підвищення неспецифічної реактивності організму. Крім того, під впливом ультрафіолетових променів утворюється вітамін Д, який сприятливо впливає на кісткову систему.

Опромінення сонцем (пряма радіація) повинне тривати не більше 1 години. При розсіяній радіації тривалість процедури не повинна перевищувати

2 години. Найбільш сприятливий час для сонячних ванн у південній смузі – ранковий час (до 11-12 год), у середній та північній - з 11 до 13 години.

Купання. Розрізняють купання в природних водоймах (річках, озерах, лиманах, морях та ін.) та штучних басейнах (відкритих і закритих). Купання у відкритих водоймах починається при температурі повітря не нижче 20-22°C та води - не нижче 18-20°C. Вплив купання на організм людини має свої особливості та поділяється на механічний, температурний і хімічний. Так, під час купання тіло людини знаходиться під впливом великої маси води більш низької температури, ніж температура тіла. Механічний вплив води підсилюється за рахунок подолання тілом гідростатичного тиску, опор у води під час плавання, ударів хвиль тощо. Під час купання у відкритих водоймах до дії води приєднується вплив чистого повітря та сонячної радіації. Внаслідок купання поліпшується крово- та лімфообіг, робота нервової і серцево-судинної системи, обмін речовин. Плавання залучає до роботи всю м'язеву систему, що сприяє гармонійному розвитку організму.

Здорові люди можуть купатись до 3 разів на день з інтервалом 3-4 години. Найкращий час для купання – з 9 до 12 години (через 1 год після сніданку) та з 16 до 17 години (через 2 год після обіду).

У структурі кліматичних курортів світу лісові (рівнинні) становлять 11,3%, гірські – 24,2%, клімато-кумисо-лікувальні – 4,2%. Найбільш поширений тип кліматичних курортів – приморські на які припадає 60,3%. кліматичні – мають в своєму розпорядженні лікувальне повітря (аеротерапія – високогірна, лісова, степова, пустинна тощо), сонце (геліотерапія) і море/океаном (таласотерапія). Приморсько-кліматичні курорти представлені у Європі, Америці, Австралії, Африці.

Також на курортах використовують і інші види лікування – спелеотерапію Іспанський плащ, фітотерапію, кумисолікування, дельфінотерапія, апітерапія, герудотерапія. Останнім часом використовують поняття – SPA-курорти, що є синонімом бальнеологічних курортів.

Рекреаційний туризм поряд із відпочинком і оздоровленням передбачає ознайомлення з визначними місцями, пам'ятками історії та архітектури, знайомство з національними традиціями місцевого населення тощо.

3. Території, які охороняються, як ресурс рекреаційного туризму

До ПЗФ належать природні території та об'єкти, а також штучно створені об'єкти. Заповідними територіями та об'єктами природного походження є природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища. Штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки,

зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Загалом виділяють 11 категорій об'єктів ПЗФ.

Нині в Україні налічують понад 8,0 тис. об'єктів ПЗФ загальною площею майже 40 тис. км². Це відповідає 6% території держави. Кількість і площа заповідних територій поступово збільшується, проте ще залишається меншою, ніж у сусідніх країнах і в цілому у світі.

Об'єкти ПЗФ залежно від їх екологічної та наукової цінності поділяють на дві групи: загальнодержавного і місцевого значення. Перших помітно менше, ніж других – їх близько 650. Загальнодержавне значення мають природні та біосферні заповідники, національні природні парки, а також регіональні ландшафтні парки (РЛП). До складу таких об'єктів належать також деякі зоопарки, дендропарки, заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Окремі об'єкти ПЗФ можуть бути складовою об'єктів вищого рангу. Найбільшу площу в Україні займають заказники, національні природні парки та регіональні ландшафтні парки. Насамперед це пояснюється їх доволі великою кількістю, а також м'якістю вимог щодо господарської діяльності.

Наявні об'єкти ПЗФ підпорядковані різним відомствам і установам. Найбільше об'єктів загальнодержавного значення підпорядковано Міністерству екології та природних ресурсів України: Карпатський біосферний заповідник, природні заповідники «Єланецький степ», «Горгани», «Казантипський», національні природні парки «Карпатський», «Яворівський», «Святі Гори», «Нижньодністровський», «Голосіївський» та ін. Крім того, існує підпорядкування Національній академії наук України (Чорноморський і Дунайський біосферні заповідники), Національній академії аграрних наук (біосферний заповідник «Асканія-Нова», Нікітський ботанічний сад), Державному агентству лісових ресурсів (Шацький НПП), Державному управлінню справами (Азово-Сиваський НПП).

Об'єкти ПЗФ використовують лише у природоохоронних, науково-дослідних, оздоровчих і рекреаційних, освітньо-виховних цілях і для потреб моніторингу. Головна відмінність заповідників від інших об'єктів (зокрема, національних природних парків) полягає в тому, що у заповідниках не передбачений відпочинок відвідувачів. Їх перебування погоджують з керівництвом заповідника, і звичайно воно відбувається в супроводі працівника заповідника. Інколи виконати це досить складно, адже деякі заповідники великі за розмірами і не мають огорожі. Те саме стосується багатьох інших об'єктів ПЗФ. Доволі часто місцеве населення виступає проти утворення об'єктів ПЗФ, оскільки це обмежує їх звичну діяльність. Так, у межах цих об'єктів заборонено вирубку лісу, зокрема на дрова. Водночас цінні об'єкти природи привертають

увагу туристів, що привносить певні кошти, які для декого стають основним джерелом прибутків.

За даними Державної служби статистики України, щороку об'єкти ПЗФ відвідують мільйони туристів та екскурсантів. Водночас точні відомості про це відсутні, оскільки відвідання більшості таких об'єктів не потребує будь-яких погоджень і є безкоштовним. До найбільш відвідуваних належать національні природні парки «Голосіївський», «Карпатський», «Шацький». Великою є кількість відвідувачів дендрологічних парків «Софіївка» та «Олександрія», деяких ботанічних садів.

Знання про об'єкти ПЗФ потрібні з кількох причин. Насамперед вони справді становлять великий інтерес, оскільки природа тут особливо багата. Крім того, на деяких об'єктах ПЗФ (але далеко не всіх) надають певні послуги, зокрема екскурсійні. Існування об'єктів ПЗФ є підказкою того, що саме потрібно відвідати в тому чи іншому регіоні.

Основними об'єктами рекреаційного туризму є унікальні природні комплекси, а саме:

- національні та природні парки, державні природні заказники, пам'ятки природи;
- дендрологічні парки й ботанічні сади;
- лікувально-оздоровчі місцевості та курорти;
- заповідники (з певними обмеженнями).

Національні парки являють собою природоохоронні, еколого-просвітницькі та науково-дослідні установи, території (акваторії) яких містять природні комплекси й об'єкти, що мають особливу екологічну, історичну та естетичну цінність і які призначені для використання в природоохоронних, освітніх, наукових і культурних цілях і для регульованого туризму.

Основними завданнями національних парків є:

- збереження природних комплексів, унікальних й еталонних природних ділянок та об'єктів;
- збереження історико-культурних об'єктів;
- екологічна просвіта населення;
- створення умов для регульованого туризму й відпочинку;
- розробка й упровадження наукових методів охорони природи й екологічної освіти;
- здійснення екологічного моніторингу;
- відновлення порушених природних та історико-культурних комплексів й об'єктів.

Природні парки – це природоохоронні рекреаційні установи, території (акваторії) яких містять природні комплекси та об'єкти, що мають значну

екологічну та естетичну цінність, і призначені для використання в природоохоронних, освітніх і рекреаційних цілях.

На природні парки покладають такі завдання:

- збереження природного середовища, природних ландшафтів;
- створення умов для відпочинку (зокрема масового) та збереження рекреаційних ресурсів;
- розробка й упровадження ефективних методів охорони природи й підтримка екологічного балансу в умовах рекреаційного використання територій природних парків.

Державні природні заказники – території (акваторії), що мають особливе значення для збереження або відновлення природних комплексів чи їхніх компонентів та підтримки екологічного балансу. Завдання заказників залежить від їхнього профілю:

- комплексні – для збереження й відновлення природних комплексів;
- біологічні – для збереження й відновлення рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин;
- палеонтологічні – для збереження викопних об'єктів;
- гідрологічні – для збереження й відновлення цінних водних об'єктів та екологічних систем;
- геологічні – для збереження цінних об'єктів і комплексів неживої природи.

Пам'ятки природи – унікальні, непоправні, цінні в екологічному, науковому, культурному та естетичному відношеннях природні комплекси, а також об'єкти природного та штучного походження.

Дендрологічні парки й ботанічні сади є природоохоронними установами. Їхнє завданнями – створювати спеціальні колекції рослин з метою збереження різноманітності та збагачення рослинного світу, а також здійснювати наукову, навчальну та освітню діяльність. Території дендрологічних парків і ботанічних садів призначені тільки для виконання їхніх прямих завдань.

На територіях дендрологічних парків і ботанічних садів заборонено будь-яку діяльність, що не пов'язана з виконанням їхніх завдань і порушує збереження флористичних об'єктів.

Лікувально-оздоровчі місцевості та курорти – території (акваторії), які є придатними для організації лікування та профілактики захворювань, а також відпочинку населення й мають природні лікувальні ресурси (мінеральні води, лікувальні грязі, ропа лиманів і озер, лікувальний клімат, пляжі, частини акваторій і внутрішніх морів, інші природні об'єкти).

Заповідники не належать до основних об'єктів рекреації, хоча в так званих буферних зонах можлива організація, наприклад, екологічних стежок.

Висновок. Розкрито поняття рекреаційного туризму, його особливості. Подано специфіку використання заповідних територій як основного ресурсу рекреаційного туризму.

Питання для самоконтролю:

1. Рекреаційний туризм як особливий вид туризму. Які основні його функції?
2. Які є види рекреаційного туризму?
3. У чому полягає особливість курортного оздоровлення як виду рекреаційної діяльності?
4. Які об'єкти природно-заповідного фонду виконують рекреаційну функцію? В Які вимоги до здійснення рекреації на їх території?

ТЕМА 3

РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ

План

1. Таксономічні одиниці рекреаційного районування.
2. Умови та чинники рекреаційного районування.
3. Рекреаційне районування України.

1. Таксономічні одиниці рекреаційного районування

Рекреаційне районування – поділ території на певні таксономічні одиниці, які відрізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками освоєння й їх охорони.

Таксономічні одиниці рекреаційного районування розкривають особливості територіальної структури рекреаційного господарства.

Основними ознаками виокремлення рекреаційних таксонів є:

- характер рекреаційної спеціалізації та ступінь її розвитку;
- рівень рекреаційної освоєності території;
- схожість проблем перспективного розвитку окремих частин території з позицій рекреації;
- рекреаційні ресурси та їхні територіальні комбінації;
- рекреаційні території та їхнє значення в загальній структурі землекористування;
- потужність, географія, структура і динаміка рекреаційних потоків; виробничі й економічні зв'язки рекреаційних підприємств з іншими галузями;
- наявність рекреаційного вузла.

Основною територіальною одиницею рекреаційного районування є рекреаційний район.

Рекреаційний район – частина рекреаційного регіону, що охоплює курорти однакового профілю, зони відпочинку та центри туризму в межах територіального поєднання географічних ознак і чинників, а також рекреаційних ресурсів. Рекреаційний район становить основу функціонально-територіальної організації рекреації регіонального рівня й охоплює, зазвичай, кілька адміністративних районів, об'єднаних транспортною мережею з центром рекреаційного регіону.

Територіальна структура рекреаційного району являє собою ієрархічну систему його елементів, розглянутих на макро-, мезо- і мікрорівнях, усередині і між якими є тісні економічні зв'язки. Окремі рекреаційні підприємства, пункти,

центри, вузли, агломерації на основі ступеневого характеру обслуговування рекреантів об'єднуються в межах курортних поселень і утворюють мікрорайони, які, у свою чергу, об'єднуються в підрайони (мезорайони) і, нарешті, рекреаційні райони (макрорайони) і рекреаційні зони (регіони).

Однозначної супідрядності в таксономічних одиницях часто не спостерігається, а ланцюжок: рекреаційне підприємство - пункт - мікрорайон - підрайон - район - зона, – не завжди має повний розвиток.

У науковій літературі немає єдиного підходу до ієрархії територіальних рекреаційних утворень. Науковцями запропоновано чимало таксономічних класифікацій рекреаційних утворень. Так, М. Шеломов виділяє такі ієрархічні рівні: установа, комплекс, функціональна зона, курорт, район, регіон, країна. У Є. Котлярова – чотириступенева система таксономічних одиниць: республіка (край, область), район, рекреаційна місцевість, рекреаційний мікрорайон. М. Мироненко, І. Твердохлєбов виділяють рекреаційну зону, рекреаційний макрорайон, рекреаційний мезорайон, рекреаційний мікрорайон, рекреаційний комплекс. Н. Недашковська пропонує таку класифікацію ТРС: рекреаційна система, рекреаційна зона, рекреаційний район, рекреаційний підрайон, рекреаційний вузол, рекреаційний пункт (центр). В. Стафійчук виділяє такі таксономічні одиниці рекреаційного районування України: рекреаційний регіон, рекреаційний район, рекреаційний підрайон, рекреаційний вузол, рекреаційний центр - рекреаційний заклад.

Таке розмаїття таксономії спричинене різними підходами до вивчення рекреаційних утворень: функціонально-галузевим і територіальним.

Основними об'єктами територіально-рекреаційної системи (ТРС) різних рангів можна вважати виокремлені кандидатом географічних наук В. Стафійчуком (2006) таксономічно ранговані рекреаційні території:

1) рекреаційний пункт (окремий санаторій, будинок відпочинку, готель, кемпінг);

2) рекреаційний центр (Кирилівка, Ворохта, Коктебель, Веве, Давос, Блекпул, Сан-Ремо тощо);

3) рекреаційний вузол (Одеська група курортів, Велика Ялта, курортполіс «Трускавець», Карлові Вари, Великі Сочі тощо);

4) рекреаційний підрайон, який складається з одного або кількох курортів одного профілю з відповідними рекреаційно-туристичними зонами. Він формується в Україні у межах адміністративних районів (Судацький, Алуштинський);

5) рекреаційний район або комплекс – цілісна у транспортному плані територія з однаковим профілем курортів, центрів туризму і зон відпочинку, які базуються на певному типі природно-географічних умов. Рекреаційний район

повинен бути не просто привабливим щодо природи – він повинний бути «унікальним» (рис. 1). Унікальність проявляється в розмаїтості й контрастності умов, порівняно зі звичним для рекреантів середовищем;

б) рекреаційний регіон (Кримський, Карпатський, Французький середземноморський, Болгарський чорноморсько-узбережний, Флоридський чи Каліфорнійський у США тощо). Цей елемент ототожнюється з регіональними ТРС.

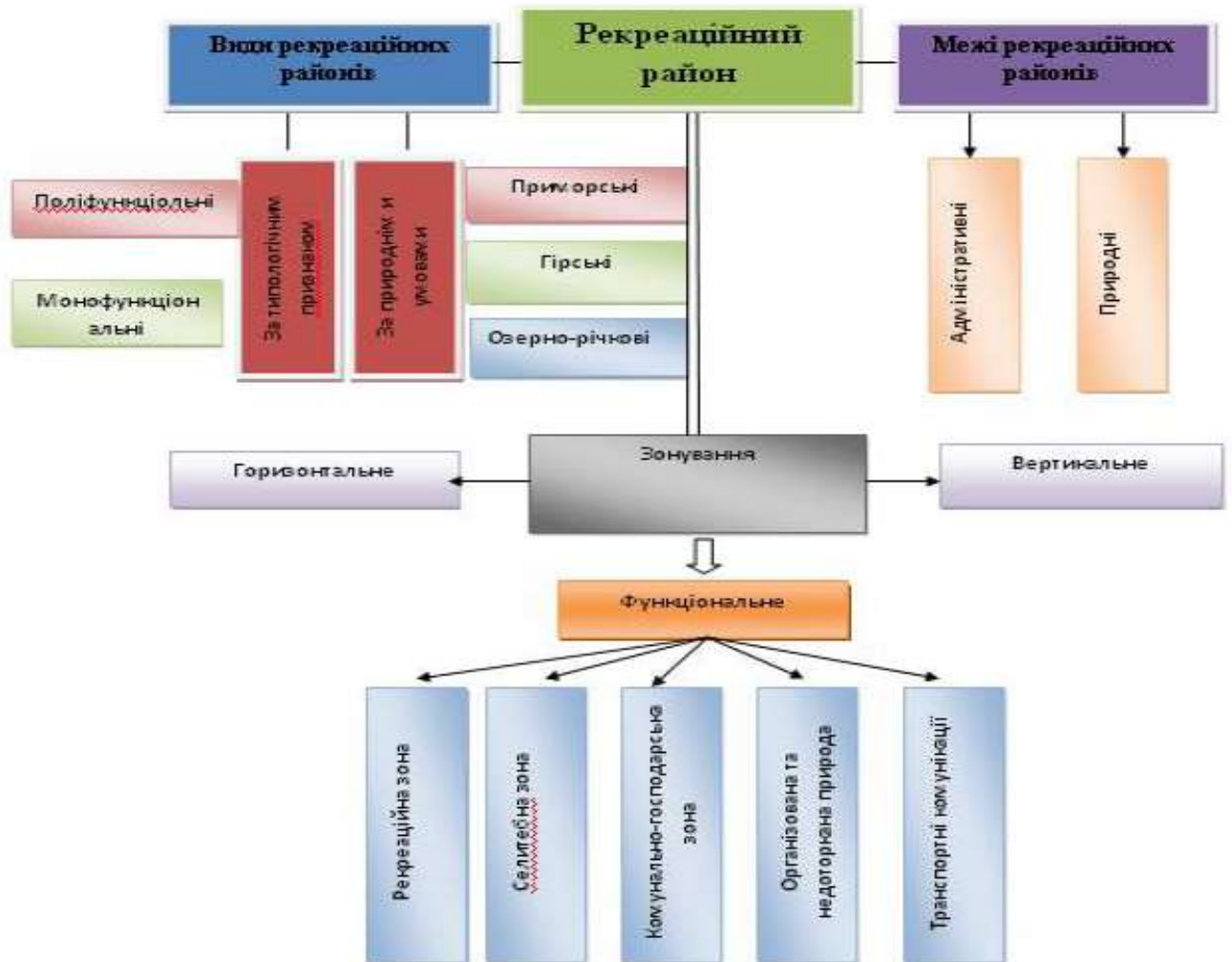

Рис. 1. Опис рекреаційного району

Рекреаційний регіон – територіальна рекреаційна система, куди входять підсистеми тривалого та короткочасного відпочинку, санаторно-курортного лікування і туризму, а також управління обслуговування, транспорту, переважно в межах економічного району. Рекреаційний регіон об'єднує рекреаційні райони, які складаються з підрайонів, окремих курортів, природних парків, зон відпочинку, центрів туризму. Характеризується територіальним поєднанням географічних і бальнеологічних ознак, чинників, які охоплюють унікальні ландшафти рекреаційні й території поширення лікувальних і туристичних ресурсів із достатнім транспортним зв'язком з районами

концентрації населення. Пересічна місткість рекреаційних ресурсів становить від 1,5 до 2,0 млн рекреантів.

2. Умови та чинники рекреаційного районування

Формування рекреаційних районів відбувається під впливом специфічних умов і чинників. М. Мироненко, І. Твердохлебов під умовами рекреаційного районоутворення розуміють природне і соціально-економічне середовище, у якому відбувається формування і функціонування рекреаційних районів. Воно створює лише передумови, фактична реалізація яких залежить від соціально-економічних чинників формування і розвитку рекреаційних районів.

Природне середовище рекреаційного районоутворення уявляють як територіальне сполучення природних рекреаційних ресурсів і природних умов, необхідних для освоєння району. Разом з диверсифікованістю рекреаційних потреб природне середовище визначає потенційну рекреаційну спеціалізацію території. Воно впливає на зовнішній вигляд території району; на напрямок, види і комплексне рекреаційне обслуговування; на розміщення його матеріально-технічної бази; на розвиток і розміщення галузей матеріального виробництва, тісно пов'язаних із рекреаційним обслуговуванням; на місце і роль у системі рекреаційних районів країни.

Соціально-економічне середовище в процесі районоутворення і функціонування рекреаційних об'єктів характеризується двома особливостями.

По-перше, група його компонентів належить до соціально- економічних рекреаційних ресурсів, а саме – до їх культурно-історичного складника (історичні, археологічні, архітектурні, містобудівні визначні пам'ятки, унікальні й оригінальні виробництва й виробничі об'єкти). По-друге, елементи соціально-економічного середовища становлять зовнішню і внутрішню умову формування і розвитку рекреаційних районів.

До зовнішніх економіко-географічних умов належить економіко-географічне положення. М. Мироненко, І. Твердохлебов виділяють п'ять видів економіко-географічного положення рекреаційного району:

1. Положення рекреаційного району стосовно районів формування рекреаційних потоків з обліком таких їхніх параметрів, як розмір, спрямованість і структура (соціальна, вікова, співвідношення між вітчизняними й іноземними туристами і т.п.).

2. Транспортно-географічне положення рекреаційного району, яке розкриває ступінь зв'язку місця постійного проживання рекреантів з місцем відпочинку.

3. Положення стосовно зовнішніх баз постачання продуктів споживання, особливо тих, що швидко псуються.

4. Положення стосовно ареалів, з яких може бути залучена додаткова робоча сила, особливо в сезони «пік».

5. Положення щодо інших рекреаційних районів, насамперед, з однотипною спеціалізацією.

До провідних внутрішніх соціально-економічних умов належать:

1. Рівень розвитку й територіальна структура матеріально-технічної бази відпочинку і туризму, у тому числі суміжних сфер діяльності, що обслуговують рекреантів.

2. Рівень економічної освоєності території, особливо рівень розвитку виробничої інфраструктури. Вплив цієї умови на розвиток рекреації у межах

визначеної території є подвійним. З одного боку, висока економічна освоєність території сприяє розвитку рекреаційних територій. З іншого - це може вплинути на відпочинок і туризм через забруднення середовища, відтягування трудових, територіальних і матеріальних ресурсів. Тому важливо враховувати характер відношень рекреаційної діяльності з іншими сферами економіки на визначеній території.

3. Трудові ресурси. Наявність, відсутність або дефіцит їх – найважливіша умова розвитку рекреаційних районів.

4. Характер розселення в рекреаційних районах впливає на особливості територіальної організації відпочинку і туризму.

Серед найважливіших соціально-економічних чинників, які впливають на формування і розвиток рекреаційних районів, виділяють:

1. Часову мінливість потреб населення в рекреаційних послугах.

2. Поглиблення територіального розподілу праці, який прискорюється у сфері відпочинку і туризму. Диверсифікація рекреаційних потреб веде до подальшого розподілу праці, що є обов'язковою умовою підвищення її продуктивності та необхідністю в процесі масового попиту на рекреаційні послуги.

3. Рекреаційні райони не можуть формуватися на будь-якій території, тому що багато територій малоцінні для організації відпочинку і туризму. На різних етапах розвитку структура рекреаційних потреб змінюється, залежно від чого змінюється і функціональна структура рекреаційних районів. Для рекреаційних районів характерна зонально-кущова форма територіальної організації з обмеженою міжгалузевою структурою.

4. Активний вплив рекреаційної діяльності на розвиток економічно відсталих територій з привабливими рекреаційними ресурсами й певними резервами трудових ресурсів. Спеціалізація на виробництві послуг туризму і відпочинку забезпечує надходження грошових і матеріальних засобів,

розширює сферу прикладання праці, і тому є важливим чинником економічного розвитку району.

Механізм утворення рекреаційних районів можна уявити так: внаслідок потреб людей у рекреаційних послугах, що швидко зростають, у процесі територіального розподілу праці сфера відпочинку і туризму «вибирає» для себе оптимальні ділянки території, які за сукупністю природних і соціально-економічних умов найбільше відповідають вимогам тих або інших видів рекреаційної діяльності й особливостям територіальної організації рекреаційної галузі. На етапі розвитку сфери відпочинку і туризму відбувається локалізація рекреаційної діяльності на обраних територіях, здійснюється внутрішній і зовнішній взаємозв'язок, формується географія координаційних центрів, створюється територіальне управління.

3. Рекреаційне районування України

На території України виокремлюють 8 рекреаційних районів (за Є. О. Желудковським) – Одеський, Приазовський, Феодосійський, Ялтинський, Євпаторійський, Придніпровський, Донецький, Придністровський та 4 рекреаційні регіони – Карпатський, Дністровсько-Дніпровський, Азово-Чорноморський та Кримський.

Карпатський рекреаційний регіон займає територію Українських Карпат в межах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей.

Рекреаційним регіоном, який має загальнодержавне значення, є Азово-Чорноморський. Регіон розташований на півдні України в межах Донецької, Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей на Причорноморській низовині та Приазовській височині. Включає в себе 2 рекреаційні райони - Приазовський на сході та Одеський на заході.

Дніпровсько-Дністровський рекреаційний регіон – найбільший за площею. Він розташований в межах Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей. Включає Придніпровський, Придністровський та Донецький рекреаційні райони.

Уся територія України характеризується винятково сприятливими природно-кліматичними умовами та наявністю різноманітних рекреаційних ресурсів для відпочинку й лікування населення. Найбільша частина рекреаційних ресурсів зосереджена в Криму (42%), Карпатах (22%), Причорномор'ї (17%), Приазов'ї (13%). Найбільша територіальна концентрація рекреаційного комплексу – у Криму, Карпатському регіоні та приморській території Одеської, Миколаївської, Донецької областей. Рекреаційна діяльність

тісно пов'язана з наявністю рекреаційних ресурсів, які є основою санаторно-курортного лікування, масового відпочинку й туризму. В них виділено такі типи: природні, природно-технічні та соціально-економічні. Рекреаційними ресурсами є різні аспекти та елементи природних чи культурних ландшафтів, зокрема: бальнеологічні (запаси мінеральних вод), бальнеогрязеві (запаси грязей), фітолікування (масиви лісових і паркових насаджень), ландшафтні (придатні для тривалого відпочинку), пляжні та пізнавальні (туризм).

На території України є необхідні умови для розвитку всіх видів рекреаційного туризму: приморського, гірського та рівнинного. Україна володіє необхідними ресурсами для організації приморської рекреації.

Приморська рекреація розвивається на півдні країни на узбережжі Азовського та Чорного морів на території 6-ти адміністративно-територіальних одиниць: Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької областей та АР Крим. Україні належить 41,3% довжини берегів Чорного моря, з яких 14,5% – цілком придатні для рекреації. На Україну також припадає 43% якісних у рекреаційному відношенні берегів Азовського моря. Довжина берегової лінії України становить 3 744,6 км (Чорне море – 48,8%, Азовське море – 21,4 %, Керченська протока – 0,02 %, затока Сиваш – 28,1%). Загальна площа приморських територій становить 3 295 км², а це 0,5% загальної площі території України. Протяжність чорноморських берегів з пляжами різної ширини і складу ґрунтів становить 1 255 км, з них 544 км – цілком придатні для рекреації. Середня температура води в літній період +20... +24°C. Особливу рекреаційну цінність мають піщані коси. Пляжі здебільшого зручні для купання, вкриті піском і черепашками, за винятком Південного берега Криму, на якому галька та валуни.

Приморська рекреація розвивається влітку. Кліматичні умови можна оцінити як найкомфортніші для проведення рекреаційної діяльності. Азово-Чорноморський регіон знаходиться в зоні помірно-континентального клімату, за винятком Південного берега Криму з субтропічним середземноморським кліматом. Середні температури повітря у липні становлять +21...+23°C, середня кількість днів із температурами вище +17°C сягає 130 днів, річна кількість опадів від 300 до 500 мм, причому випадають вони здебільшого в зимовий період, середня вологість на цих територіях влітку сягає 40–60 %, а середня швидкість вітру – до 5 м/с.

Найвищий рейтинг серед інших приморських регіонів України займає АР Крим завдяки приморським, кліматичним, рослинним та орографічним ресурсам.

Унікальним місцем для приморської рекреації є Південний берег Криму, оскільки територія представлена багатоманітною рослинністю, водними

об'єктами та пересіченим рельєфом, що загалом визначає її рекреаційну цінність. Херсонська, Одеська, Запорізька та Миколаївська області мають середній ресурсно-рекреаційний рейтинг за рахунок сприятливих приморських і кліматичних умов для проведення рекреаційної діяльності. Низький ресурсно-рекреаційний рейтинг притаманний території Донецької області.

В організації рекреаційної діяльності доволі активно використовують гірські регіони. Рельєф України переважно рівнинний (95%), і тільки 5% припадає на гірські території Українських Карпат і Кримських гір. На території Карпатського регіону – це Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області. Всі гірські області характеризуються дуже високим ресурсно-рекреаційним рейтингом для розвитку гірської рекреації за рахунок сприятливих орографічних, кліматичних та рослинних ресурсів. Тут можна проводити зимове, літнє та осіннє оздоровлення, що робить регіон цінним для розвитку гірської рекреації не тільки на національному, а й на міжнародному рівні. Для розвитку гірської рекреації важливе значення мають лише низькогірні райони Карпат. Транспортна важкодоступність гірських масивів, віддаленість від великих адміністративних центрів і близькість до кордону не сприяли рекреаційному освоєнню території.

Клімат різних районів Карпат залежить від висоти над рівнем моря, напряму хребтів і експозиції схилів, захищеності місцевості тощо. Середньомісячні температури повітря липня змінюються від +12,4 °С до +21,1°С, а січня – від -3,0 °С до -7,6 °С, кількість опадів сягає в деяких пунктах 1400–1600 мм на рік.

На території Карпатського регіону виділяють три кліматичні рекреаційні зони: Закарпаття і Передкарпаття, де клімат найсприятливіший для літніх видів туризму і відпочинку; Середньогірська зона Карпат, де клімат найсприятливіший для зимових видів туризму і відпочинку; Нижня зона Карпат (абсолютні висоти місцевості до 1000 м над рівнем моря) зі сприятливими кліматичними умовами як для літніх, так і для зимових видів туризму і відпочинку. Природні ресурси туризму і відпочинку регіону представлені головним чином мальовничими лісовими масивами Карпат.

Загальна площа лісового фонду в Карпатському регіоні становить близько 2 млн га, в тому числі покриті лісом – близько 1,8 млн га. Площа лісів зелених зон становить 153,6 тис. га, з яких на лісопаркову частину припадає 44,8 тис. га. Площа курортних лісів у регіоні становить 35,6 тис. га.

Кримські гори мають потенціал для проведення гірської рекреації. Зимова рекреація не розвивається, оскільки тут немає таких природних умов і такої інфраструктури, як у Карпатах. Літня рекреація короткострокова (1–2 дні) та

поєднується з природно-пізнавальним туризмом. Вона також погано розвинена, оскільки туристи віддають перевагу приморській рекреації.

Для розвитку рівнинної рекреації важливе значення мають кліматичні, водні (річки, озера, водосховища, канали та ставки), лісові та орографічні ресурси.

Кліматичні умови України загалом сприятливі для розвитку як літньої, так і зимової рекреації. На Півночі та Північному Сході клімат найконтрастніший з мінімальними зимовими і максимальними літніми температурами; клімат Центральної України м'який з не надто виявленими сезонними температурними контрастами: південна частина України відрізняється теплим кліматом, короткою зимою, невеликою кількістю опадів, великою кількістю сонячних днів. На Заході в межах Українських Карпат зима порівняно м'яка, літо – тепле.

Територія України недостатньо забезпечена водними ресурсами для проведення рекреаційної діяльності, адже 44% території країни характеризується поганою забезпеченістю. Дуже добре забезпечена лише одна область в Україні – Волинська, що становить 4 % від загальної площі країни. Також добре забезпечені водними ресурсами Закарпатська та Черкаська області, третина областей забезпечена середньо, близько половини областей – погано. Найгірше забезпечені території Донецької, Житомирської, Луганської та Харківської областей. Найбільше рекреаційне навантаження припадає на Дніпро та його притоки: Прип'ять, Тетерів, Рось, Тясмин, Інгулець, Десну, Сулу, Псел, Ворсклу, Самару та інші. Важливе рекреаційне значення мають гірські річки Карпат, у тім числі притоки Дністра, Пруту і Тиси. На Сході головною річкою є Сіверський Донець з притоками. З рекреаційною метою інтенсивно використовують озера північної частини України, зокрема, Волині та Карпат. Найповніше рекреаційні потреби задовольняють у зонах відпочинку на Дніпровському, Дністровському, Сімферопольському, Ладизинському водосховищах. Тривалість купального сезону на рівнинних водоймах становить 90–120 днів, а в центральних, східних та південних областях перевищує 120 днів.

Загальна площа лісів, що можуть використовувати для рекреаційної діяльності, становить близько 4 млн га. Площу власне рекреаційних лісів у джерелах здебільшого оцінюють в 1,1 млн га. Найбільшим емоційним впливом відзначаються деякі території Волино-Подільської височини (Товтри, Медобори, Кременецькі гори), окремі ділянки Донецького кряжу (в районі Святогірська), Словечансько-Овруцький кряж на Житомирщині та ін.

Орографічні ресурси мають теж значення для розвитку рівнинної рекреації.

Особливою атрактивністю відзначається Подільська височина, пасма Подільських Товтр (Медобори), Опілля та Розточчя, Хотинська височина, Волинська височина, Мізоцький кряж і Пелчинське плато, Канівські гори, Приазовська та Середньоросійська височини, Донецький кряж. Отже, рівнинна рекреація розвивається на території всіх областей України.

Високий ресурсно-рекреаційний рейтинг притаманний АР Крим, Вінницькій та Закарпатській областям. Для чотирнадцяти областей (Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька) характерний середній рейтинг. Низький рейтинг мають Донецька, Житомирська, Київська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області.

У структурі рекреаційного районування можна виокремити приморські, гірські та рівнинні підрайони (рис. 2).

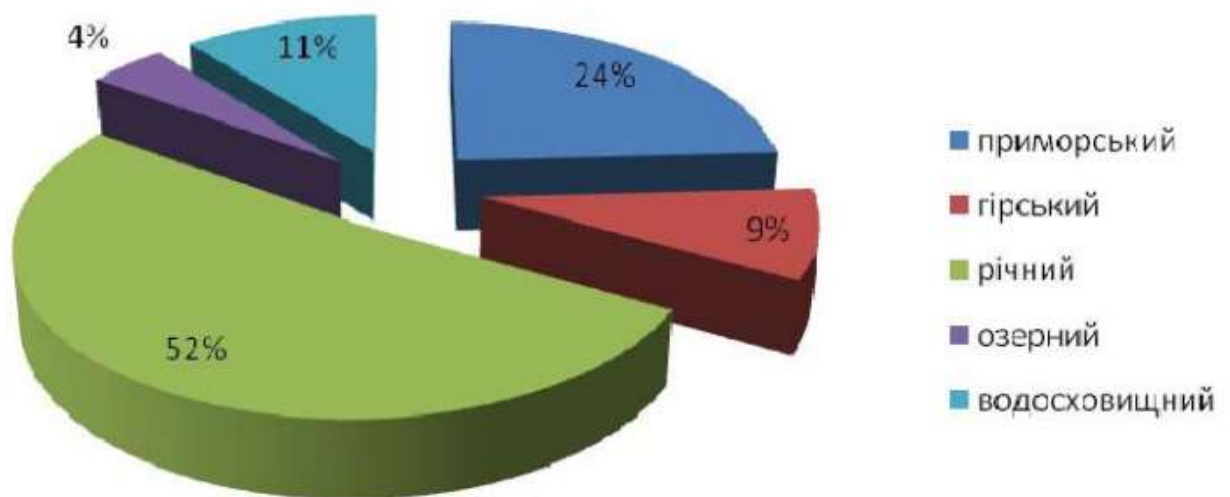

Рис. 2. Структура рекреаційного районування України

Найбільша кількість рекреаційних підрайонів є рівнинною, що займає 67% у структурі рекреаційного районування території України. Своєю чергою, рівнинні підрайони поділяють на річні, озерні і водосховищні. Річні райони становлять 52%. Найменша кількість рекреаційних підрайонів сформована на узбережжі озер, що становить лише 4% від загальної кількості. На узбережжях водосховищ знаходиться 11% підрайонів, що становить у структурі рекреаційного районування; рекреаційні підрайони, що розвиваються на приморських територіях – 24% від їхньої загальної кількості. В гірських частинах України сформувалося 8 підрайонів, що представляють 9% від їхньої загальної кількості.

Висновок. Розглянуто таксономічні одиниці рекреаційного районування, його умови та чинники. Дано характеристику рекреаційного районування України.

Питання для самоконтролю:

1. Які ви знаєте основні таксономічні одиниці рекреаційного районування?
2. Які завдання ставить рекреаційна географія при дослідження територіальних рекреаційних систем (ТРС)?
3. Назвіть основні функціональні галузі які є обов'язковими для формування ТРС.
4. Перелічіть необхідні компоненти ТРС.
5. Які недоліки рекреаційного районування ви помітили?

РОЗДІЛ II

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ

ТЕМА 4

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

План

1. Підходи до оцінки рекреаційних ресурсів.
2. Поняття про рекреаційний потенціал території.
3. Рекреаційне навантаження на природні рекреаційні комплекси. Проблеми вивчення рекреаційної ємності території.

1. Підходи до оцінки рекреаційних ресурсів

Рекреаційні умови являють собою сукупність компонентів і властивостей природного середовища, які сприяють рекреаційній, але при цьому не є її матеріальною базою.

Рекреаційні ресурси різноманітні за призначенням, видами та характеризуються природними, історико-культурними й економіко-соціальними факторами. Покомпонентний аналіз рекреаційних умов дає змогу виявити сприятливі або несприятливі умови рельєфу, геологічної будови, клімату, внутрішніх вод, морів, рослинного і тваринного світу, ґрунту. Велике значення має комплексна і спеціалізована оцінка рекреаційних ресурсів території.

Оцінюються рекреаційні ресурси якісно, кількісно, бально і вартісно. Оцінка рекреаційних ресурсів буває диференційною та інтегральною.

Основними характеристиками для оцінки, наприклад, історико-культурних ресурсів виступають: інформативність, атрактивність, місце у світовій і вітчизняній культурі, стійкість (ємність) культурного комплексу, стабільність.

Складність оцінки території для цілей рекреації та оздоровлення полягає в тому, що для різних видів рекреаційної діяльності необхідні різні ресурси та умови. Так, для зимової рекреації велике значення має висота сніжного покриву, для курортно-лікувальної першорядним є наявність бальнеологічних та природних лікувальних ресурсів і т.п. В одних випадках перевага віддається плоскому рельєфу (розміщення садів і дач), в інших – гірського (гірськолижний спорт, альпінізм та ін.) Навіть в межах однієї групи рекреаційних занять необхідні часом взаємовиключні фізико-географічні умови. Іншими словами, кожен вид рекреаційної діяльності вимагає особливого згрупування оцінюваних

факторів і особливе тлумачення їх значення. При цьому увагу слід приділяти не тільки «позитивним», але і «негативним» факторам, які можуть обмежити або навіть виключити використання території в рекреаційних цілях. Так, заболоченість знижує привабливість місцевості, оскільки вона створює додаткові труднощі при організації маршрутів. До того ж болота є осередками розселення комах, що робить відпочинок в заболочених місцях дискомфортним і малоприємним.

Методика рекреаційної оцінки території повинна включати взаємопов'язане вивчення основних аспектів територіальної організації відпочинку та оздоровлення та передбачати комплексний аналіз цих аспектів, а в методологічному плані базуватися на системній методології.

Позитивні можливості для вирішення проблеми рекреаційної оцінки території і вибору місця для розміщення рекреаційних комплексів надає апарат багатовимірної статистики, зокрема методи факторного аналізу. Але при цьому використовуються відомості про окремі компоненти ландшафту.

Проведення комплексної оцінки методами факторного аналізу передбачає послідовне виконання наступних процедур (етапів оцінки):

- виділення та групування факторів (ознак), за якими ведеться оцінка;
- визначення інтенсивності та рівня фактора (ознаки);
- розробку критеріїв оцінки та оціночних шкал;
- проведення бальної оцінки по кожному одиничному фактору;
- проведення комплексної бальної оцінки по всій групі чинників;
- ранжування і категоризацію одиниць території з встановленням їх пріоритету.

Облік стану природних ресурсів і визначення їх народногосподарського значення базуються в Україні на *системі природноресурсних кадастрів* – сукупності відомостей про кількісний і якісний стан природних ресурсів, їх економічну оцінку.

2. Поняття про рекреаційний потенціал території

Поняття «потенціал» (від лат. Potentia – сила) у широкому розумінні означає джерела, можливості, засоби, запаси, що можуть бути використані для розв'язання будь-яких завдань або досягнення певної мети; «ресурси» ж розглядаються як запаси, цінності, засоби, можливості.

Рекреаційно-ресурсний потенціал – сукупність природних, історико-культурних та соціально-економічних умов організації рекреаційної діяльності на певній території.

Теоретичні аспекти поняття «рекреаційний потенціал» висвітлені в роботах Н.С. Мироненка та І.Т. Твердохлебова, В.М. Шумського, М.С.

Нудельмана, О.І. Шаблія тощо. При цьому, в одних випадках дане поняття розглядається як сукупність всіх передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території, в інших – як максимальна продуктивна спроможність рекреаційних ресурсів, яка виражається кількістю рекреаційного ефекту, який можна отримати під час рекреації, або спроможністю рекреаційних ресурсів до відновлення і витримування певних рекреаційних навантажень з урахуванням екологічних критеріїв.

Поняття «рекреаційний потенціал» часто ідентифікують з поняттям «курортно-рекреаційний потенціал», «туристсько-рекреаційний потенціал» і характеризують його як здатність природного середовища позитивно впливати на фізичний, психічний стан здоров'я людини з одночасним відновленням сил. У широкому розумінні його розглядають, як величину, що характеризує ступінь можливості (потужності) тієї або іншої території задовольняти потреби населення в рекреаційних заняттях.

Рекреаційний потенціал, як і інші потенціали (потенціал видобувної промисловості, лісового господарства, сільськогосподарський) нерівномірно розподіляється по території. Щоб визначити ступінь можливості або потужності тієї чи іншої території у задоволенні рекреаційних потреб населення, потрібно, насамперед, оцінити рекреаційний потенціал цієї території. Оцінюється рекреаційний потенціал, як правило, з урахуванням фізико-географічних особливостей території, кліматичних зон і рекреаційних можливостей природного ландшафту.

Оцінювання варто проводити диференційовано, залежно від ступеня освоєності території, відповідно до потреб населення в різних рекреаційних заняттях. При цьому треба враховувати орієнтування території на місцеві або зовнішні рекреаційні потреби.

Необхідно вивчити фізичний стан рекреаційного потенціалу, а саме: оцінити параметри, що мають суттєве значення для цілей рекреації, тобто природні рекреаційні ресурси, а також оцінити матеріально-технічні параметри рекреації, тобто соціально-економічні ресурси. Метою вивчення природних і соціально-економічних складників рекреаційного потенціалу території є виявлення максимальних потенційних можливостей цієї території без шкоди для неї.

Для вже освоєних рекреаційних територій необхідно провести порівняльний аналіз величини рекреаційного потенціалу з фактичною ресурсною базою, яка може бути достатньою, тобто однаковою з необхідним потенціалом; більшою (коли є резерви) або меншою (необхідні заходи для «розвантаження» території) за необхідний потенціал.

Таким чином, структура рекреаційного потенціалу території являє собою систему, що складається з двох блоків: ресурсного складника, представленого рекреаційними ресурсами (природними та культурно-історичними), і соціально-економічного, представленого матеріально-технічною базою. Але поряд з цими двома складниками рекреаційний потенціал території має ще один - природні та соціально-економічні умови, що сприяють розвитку рекреації або гальмують його.

Природний рекреаційний потенціал території поряд з матеріально-технічною базою рекреації (засоби розміщення рекреантів, рекреаційна інфраструктура) і соціально-економічними умовами розвитку рекреаційної діяльності є одним із блоків інтегрального рекреаційного потенціалу. Однак природний рекреаційний потенціал варто одночасно розглядати і як складник цілісної складноорганізованої системи інтегрального природного потенціалу території, який, маючи властивості емерджентності, не зводиться до простої суми його окремих потенціалів.

Величина природного рекреаційного потенціалу визначається кількісним вираженням оцінки природно-рекреаційних ресурсів регіону, а його якість – якісним складом ресурсів, а також ступенем сприятливості природних умов для розвитку рекреаційного процесу.

Окремі потенціали (у т.ч. промисловий, сільськогосподарський та ін.), що складають інтегральний потенціал території, альтернативні рекреаційному потенціалу, але неоднаковою мірою. Ступінь їхньої суспільної потреби визначається багатьма чинниками: рівнем розвитку продуктивних сил, цільовими настановами соціально-економічного розвитку, ступенем вивченості тощо. У зв'язку з цим, використання рекреаційного потенціалу буде домінуючою функцією території, якщо його інтегральна економічна, соціальна й екологічна оцінка перевищуватиме сумарну оцінку інших потенціалів території або ж рекреаційні об'єкти будуть унікальними.

3. Рекреаційне навантаження на природні рекреаційні комплекси

Природокористування – це основна форма взаємодії суспільства і природного середовища, яка реалізується через систему заходів, спрямованих на освоєння, використання, перетворення, відновлення і охорону природних ресурсів, і відображає зв'язки між виробництвом, населенням та оточуючим середовищем. В процесі рекреації природа виступає одним з провідних чинників відпочинку і оздоровлення, відновлення фізичних і нервово-психічних сил людини. Історична закономірність взаємодії суспільства і природи проявляється в розширенні впливу людини на природу при зростанні

темрів економічного розвитку й усвідомленні необхідності збереження природного середовища як основи існування людства.

Рекреаційне природокористування *відзначається рядом специфічних особливостей*:

- орієнтоване на використання природних ресурсів, тому для отримання рекреаційних послуг споживач повинен дістатися до місця знаходження рекреаційних ресурсів, що викликає значні міграційні потоки;
- споживання рекреаційних ресурсів відбувається в місці їх локалізації і не супроводжується їх вилученням з природного середовища;
- природні ресурси є провідним чинником, який визначає рекреаційне використання території (від того, яким набором природних ресурсів володіє територія, залежить організація видів і форм рекреаційної діяльності);
- на долю рекреації припадає провідна роль у використанні природних комплексів та їх елементів, які раніше не були задіяні у господарському обігу (гірські території, особливі ландшафти, печери і порожнини, гейзери, водоспади, підводний світ);
- рекреація – це багатоцільовий вид природокористування.

Рекреаційне природокористування являє собою цілісний процес, що поєднує в собі організацію рекреаційної діяльності на основі використання природних ресурсів і умов, задоволення рекреаційних потреб населення і попередження негативних змін у довкіллі під впливом рекреаційної діяльності. Рекреаційне природокористування має певні регіональні особливості і має розглядатися у контексті регіональної господарської діяльності.

Головним завданням рекреаційного природокористування на сьогодні повинно виступати вивчення структури, динаміки та прогноз розвитку ландшафтів, як природних, так і культурних, у відповідності до інтересів рекреантів.

Функціональна модель рекреаційного природокористування концентрується навколо природного комплексу. Стан природного комплексу вимірюється такими параметрами, як площа, ємність, навантаження (осіб/га) і характеризується специфічними властивостями: стійкість, стабільність, атрактивність, надійність.

Рекреаційне природокористування має три основні функції.

Соціальна функція рекреаційного природокористування – це задоволення специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного і розумового здоров'я суспільства.

Економічна функція полягає у відновленні робочої сили. Завдяки рекреації підвищується працездатність, збільшується фонд робочого часу, що сприяє зростанню продуктивності праці. До економічної функції належать

також розширення сфери застосування праці й прискорений розвиток соціальної і виробничої інфраструктури на територіях інтенсивного рекреаційного природокористування.

Природоохоронна функція полягає в попередженні деградації природних рекреаційних комплексів під впливом антропогенної діяльності, в тому числі і рекреаційної.

Стихійне рекреаційне освоєння може призводити до повної втрати природними комплексами їх лікувальних, оздоровчих, пізнавальних, естетичних чи інших, цінних з точки зору рекреації, властивостей. Ці процеси мають назву рекреаційної дигресії. Виділено 5 стадій дигресії природних комплексів: корінні незмінні, мало змінні, помірно змінні, сильно змінні, дигресія.

Межа стійкості природного комплексу, тобто межа, після якої настають незворотні зміни, проходить між третьою і четвертою стадіями. Незворотні зміни в природному комплексі починаються на четвертій стадії, а загроза загибелі лісових насаджень – на п'ятій стадії.

Висновок. Розглянуто поняття «рекреаційного потенціалу території» та «природокористування», визначено загальні підходи до оцінки рекреаційних ресурсів.

Питання для самоконтролю:

1. Якими методами оцінюються рекреаційні ресурси?
2. Назвіть підходи до визначення рекреаційного потенціалу.
3. Дайте визначення поняттю «рекреаційне природокористування».
4. В чому виявляється вплив рекреаційної діяльності на природне середовище?

ТЕМА 5

НАПРЯМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

План

1. Рекреаційне природокористування й охорона природи у рекреаційних комплексах.
2. Зміни природного середовища у зв'язку з інтенсивним розвитком рекреаційної діяльності.
3. Екологічна ситуація і наслідки рекреаційного природокористування у великих рекреаційних регіонах України.

1. Рекреаційне природокористування й охорона природи у рекреаційних комплексах

Природокористування виступає основною формою взаємодії суспільства і природного середовища, яка реалізується через систему заходів, спрямованих на освоєння, використання, перетворення, відновлення і охорону природних ресурсів, і відображає зв'язки між виробництвом, населенням та оточуючим середовищем.

Природокористування являє собою виробничо-наукову діяльність людини, що спрямована на комплексне вивчення, освоєння, використання, перетворення, відновлення та охорону природного середовища.

На відміну від інших, усталених видів природокористування, рекреаційне природокористування відзначається рядом специфічних особливостей. По-перше, рекреаційне господарство в значною мірою орієнтоване на використання природних ресурсів і на відміну від більшості інших галузей господарства, продукція яких транспортується до споживача, для отримання рекреаційних послуг споживач повинен дістатися до місця знаходження рекреаційних ресурсів, що викликає значні міграційні потоки. Відповідно споживання рекреаційних ресурсів відбувається в місці їх локалізації і не супроводжується їх вилученням з природного середовища.

По-друге, природні ресурси є провідним фактором, який визначає рекреаційне використання території: від того, яким набором природних ресурсів володіє територія, залежить організація видів і форм рекреаційної діяльності.

По-третє, на долю рекреації припадає провідна роль у використанні природних комплексів та їх елементів, які раніше не були задіяні у господарському обігу (гірські території, особливі ландшафти, печери і порожнини, гейзери, водоспади, підводний світ).

По-четверте, рекреація – це багатоцільовий вид природокористування. Задовольняючи вимоги різних груп рекреантів, рекреація висуває різні вимоги до природних комплексів і оптимально взаємодіє з іншими видами природокористування.

Узагальнюючи специфічні особливості рекреаційного природокористування, можна говорити про комплексність, повсюдність, додатковість, які йому притаманні.

Спираючись на визначення поняття природокористування, **рекреаційне природокористування**, у більш загальному визначенні даного поняття, виступає як раціональне використання природних ресурсів для задоволення рекреаційних потреб людини. Воно являє собою цілісний процес, що поєднує в собі організацію рекреаційної діяльності на основі використання природних ресурсів і умов, задоволення рекреаційних потреб населення і попередження негативних змін у довкіллі під впливом рекреаційної діяльності. Рекреаційне природокористування має певні регіональні особливості і має розглядатися у контексті регіональної господарської діяльності.

Рекреаційне природокористування реалізується через комплекс заходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів з метою оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психологічного самопочуття, розширення екологічного і культурного світогляду.

Головним завданням рекреаційного природокористування на сьогодні повинно виступати вивчення структури, динаміки та прогноз розвитку ландшафтів, як природних, так і культурних, у відповідності до інтересів рекреантів. Рекреаційне природокористування є складовою частиною загальної системи природокористування, яка заснована на врахуванні соціально-економічних та екологічних законів.

Природні рекреаційні ресурси – незамінна умова розвитку рекреації. Тому раціональне їх використання, відновлення та охорона є одним з важливих завдань. Основні підсистеми і напрями удосконалення природно-ресурсної бази рекреації наведені на рис. 3. Виділення саме цих напрямів удосконалення природно-ресурсної бази рекреації є необхідною умовою як збереження, так і сталого розвитку галузі. Треба зауважити, що ці напрями мають впроваджуватись планомірно та послідовно, а їх ієрархічність є необхідною умовою для отримання найбільш оптимальних результатів. Слід підкреслити, що рекреаційне природокористування викликає необхідність охорони і відновлення не тільки природних ресурсів, але і природних умов, які складають середовище існування людей.

Рис. 3. Основні підсистеми і напрями удосконалення природно-ресурсної бази рекреації

Головна сутність охорони природи – турбота про те, щоб природа не втратила здатності самовідновлюватися; турбота про підтримку продуктивності й привабливості природи для наступних поколінь. Виходить, охорона природи і її використання не тільки не суперечать одна одній, але й тісно зв'язані між собою, як дві сторони одного явища. Охорона природи здійснюється, насамперед, для того, щоб можна було її використовувати. Отже, природа охороняється не від людей, а для людей і різних галузей промисловості, сільського господарства, транспорту, рекреації.

Цілком очевидною є зацікавленість рекреаційної галузі у збереженні навколишнього середовища. Рекреаційні вимоги до стану навколишнього середовища повністю співпадають з екологічними потребами кожної людини. Разом з тим масовий і неконтрольований розвиток рекреації останнім часом завдає відчутної шкоди природному середовищу. Загрозу для природи становлять, зокрема,

- розбудова туристсько-рекреаційних комплексів та супутньої інфраструктури;
- безпосередній вплив рекреантів, особливо неорганізованих (витоптування рослин, ущільнення ґрунту, пожежі тощо);
- технологічні процеси в рекреаційній сфері (експлуатація та вичерпання рекреаційних ресурсів, їх забруднення, активізація несприятливих природних процесів і т. ін.);

- забезпечення побутових потреб обслуговуючого персоналу та рекреантів.

2. Зміни природного середовища у зв'язку з інтенсивним розвитком рекреаційної діяльності

Подолання суперечностей між необхідністю задоволення зростаючих рекреаційних потреб населення та охорони природи обумовило появу і впровадження в системі природокористування інструментів охорони природи, які представлено на рис. 4.

Рис. 4. Інструменти охорони природи в системі природокористування

Основою дії адміністративно-правового механізму виступає впровадження системи обмежень природокористування, яке викликане ненормованим рекреаційним використанням ландшафтів, що часто призводить до порушення ґрунтового і рослинного покривів, погіршення умов проживання і безпосереднього винищення диких тварин, забруднення середовища, порушення зв'язків в біогеоценозах. Навіть при дуже помірних дозах рекреація приводить до суттєвих змін видового складу і чисельності рослин і тварин. Постійний вплив цього фактора спрощує структуру фітоценозу і біоценозу в цілому. В процесі змін, що відбуваються, зменшується різноманіття і кількість тварин. В кінцевому результаті, наприклад, в лісі, де систематично відпочивають люди, витоптується трав'яний покрив; спочатку рідшає, а потім

повністю гине підлісок і підріст. Розрідження підліскового ярусу і порушення надґрунтового покриву різко знижують кормові ресурси і погіршують умови розмноження тварин і птахів.

Стихійне рекреаційне освоєння може призводити до повної втрати природними комплексами їх лікувальних, оздоровчих пізнавальних, естетичних чи інших, цінних з точки зору рекреації, властивостей. Ці процеси мають назву рекреаційної дигресії.

Багато вітчизняних і зарубіжних дослідників вважають основним індикатором стійкості природного комплексу кількісну і якісну зміну трав'яного покриву та ущільнення ґрунту. На основі даного критерію виділено 5 стадій дигресії природних комплексів:

1. Корінні незмінні – діяльність людини не внесла в лісовий комплекс ніяких помітних змін.

2. Мало змінні – рекреаційний вплив людини виявляється у встановленні розрідженої мережі стежок, у появі серед трав'янистих рослин деяких світлолюбних видів, у початковій фазі руйнування підстилки.

3. Помірно змінні – стежкова мережа порівняно густа, у трав'янистому покриві переважають світлолюбні види, починають з'являтися й лугові трави, потужність підстилки зменшується, на позастежкових ділянках поновлення лісу усе ще задовільне.

4. Сильно змінні – густа мережа стежок, у складі трав'янистого покриву кількість характерних лісових видів незначна, життєздатного підліску молодого віку (до 5-7 років) фактично не має, підстилка зустрічається фрагментарно навколо стовбурів дерев.

5. Дигресія – повна відсутність підстилки й підліску, окремими екземплярами на витоптаній площі представлені бур'янисті й однолітні види трав.

Границя стійкості природного комплексу, тобто межа, після якої настають незворотні зміни, проходить між третьою і четвертою стадіями.

Отже, за гранично припустиме приймається те навантаження, що відповідає третій стадії дигресії. Незворотні зміни в природному комплексі починаються на четвертій стадії, а загроза загибелі лісових насаджень – на п'ятій стадії.

Таким чином, рекреаційна територія при неправильному її використанні досить швидко втрачає своє значення і стає малоприсадною для відпочинку. Потік відпочиваючих направляється в інші місцевості, які також проходять весь цикл рекреаційної дигресії.

Інструментами регулювання чисельності відпочиваючих виступають:

- функціональне зонування рекреаційних територій;

- визначення, виходячи з фізико-географічних умов місцевості, допустимого рекреаційного навантаження;
- рекреаційний благоустрій території в тому числі, прокладка оптимальної мережі рекреаційних стежок;
- розробка і впровадження заходів спрямованих на корегування поведінки відпочиваючих у природних комплексах;
- раціональна просторово-територіальна організація рекреаційних закладів.

Рекреаційне навантаження – це показник безпосереднього впливу рекреантів та функціонування рекреаційного господарства на природні комплекси. Воно обчислюється за кількістю рекреантів, які відвідали певну ділянку природного комплексу за одиницю часу.

Розрізняють критичне (що викликає незворотні зміни у природному комплексі) і гранично-допустиме (що визначається тією кількістю рекреантів, яка не призводить до незворотних змін у природному комплексі), а також допустимі (оптимально та гранично допустимі) і деструкційні (критичні та катастрофічні) рекреаційні навантаження. При допустимих навантаженнях у природі зумовлюються зміни зворотного характеру, ландшафтні комплекси здатні до самовідновлення, але при цьому втрачаються деякі ландшафтні елементи і взаємозв'язки (в лісових ландшафтних комплексах, наприклад – зрідження деревостану і підросту, збіднення видового складу травостою). При критичних і катастрофічних рекреаційних навантаженнях відбуваються незворотні зміни її просторово-часової структури.

Визначення величин рекреаційних навантажень проводиться разовими вибірковими методами – моментним і хронометричним. Можна використовувати також розрахункові методи, розроблені для конкретних соціальних і природних умов на основі емпірично встановлених п'яти стадій рекреаційних дигресій.

Розробка і впровадження заходів, спрямованих на корегування поведінки відпочиваючих у природних комплексах, базується на засадах здійснення різноманітних навчально-виховних заходів: масово-роз'яснювальна й пропагандистська робота, виховання й придбання через туризм і екскурсії природоохоронних знань, навичок і вмінь. У комплексі навчально-виховних заходів виділяється 4 види: інформаційні, навчальні, виховні й пропагандистські.

Наприклад, для усвідомлення туристом правильної поведінки в природному середовищі, Міжнародною організацією екотуризму (TIES) розроблено десять заповідей екотуриста:

- 1) пам'ятати про уразливість Землі;

- 2) залишати тільки сліди, нести тільки фотографії;
- 3) пізнавати світ, у який потрапив: культуру народів, географію;
- 4) поважати місцевих жителів;
- 5) не купувати вироби виробників, що піддають небезпеці навколишнє середовище;
- 6) завжди ходити тільки протоптаними стежками;
- 7) підтримувати програми захисту навколишнього середовища;
- 8) де можливо, використовувати методи збереження навколишнього середовища;
- 9) підтримувати (патрунувати) організації, що сприяють захисту природи;
- 10) подорожувати з фірмами, що підтримують принципи екотуризму.

Економічні інструменти охорони природи доповнюються адміністративно-правовими та полягають у виборі оптимального з можливих варіантів багатоцільового природокористування. Будь-який природний комплекс може бути використаний для різних цілей природокористування (урбанізоване, промислове), для знаходження оптимального варіанту застосовують методи економічної оцінки.

Іншим інструментом охорони природи виступає платне природокористування, засноване на платі за використання природних ресурсів з метою рекреації, яке реалізується на двох рівнях: перший – рівень рекреаційних підприємств, які здійснюють відрахування за користування природними рекреаційними ресурсами та другий – споживачі, які сплачують за надання загальних та спеціальних рекреаційних послуг, які виробляються з використанням природних рекреаційних ресурсів та територій.

Наприклад, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду», оплата передбачена за такі послуги:

I. Послуги, які можуть надаватися установами природно-заповідного фонду згідно з їх функціональними повноваженнями:

1. Послуги, пов'язані із забезпеченням провадження рекреаційної діяльності на території установ природно-заповідного фонду: екскурсії маркірованими маршрутами, екологічними стежками, на виставки, до музеїв, еколого-просвітницьких центрів, засновниками яких є зазначені установи; екскурсії до карстових печер.

2. Організація та проведення освітньо-виховних і природоохоронних заходів.

3. Послуги, пов'язані з науково-дослідницькою діяльністю з охорони, відтворення та раціонального використання природних ресурсів, проведенням експертизи та лабораторних аналізів.

II. Послуги, які можуть надаватися установами природно-заповідного фонду у сфері господарської діяльності:

1. Послуги, пов'язані із створенням умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах, з додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду: короткостроковий відпочинок; любительське (спортивне) рибальство; прогулянки (подорожі) на велосипеді, на конях; полювання та ін.

2. Фотопослуги, послуги з проведення громадянами та організаціями відео-, кіно- та телевізійних зйомок у межах територій, установ природо-заповідного фонду.

3. Перевезення туристів, відпочиваючих; користування автостоянками, пристанями (причалами), що належать установам природо-заповідного фонду.

4. Розміщення, проживання та харчування туристів, відпочиваючих.

5. Рекламно-видавнича діяльність та інші послуги.

Плата за надані послуги диференціюється в залежності від якісного і кількісного стану рекреаційних ресурсів, їх поширеності, цінності, унікальності, дефіцитності, ефективності, можливості відновлення, доступності, комплексності, продуктивності, вартості і частки витрат, пов'язаних з утриманням об'єкта.

3. Екологічна ситуація і наслідки рекреаційного природокористування у великих рекреаційних регіонах України

Безумовно, що вплив відпочинку і туризму на екологічну ситуацію всіх регіонів світу зростає. Наприклад, у районі Чорногірського і Полонинського хребтів, Свидовця, Бескидів окремими туристичними маршрутами щоденно проходять сотні, а то й тисячі туристів, що спричиняє витоптування трав'яного покриву, знищення приполонинської чагарникової рослинності, посилення ерозійних процесів. Багато туристів свідомо чи несвідомо займаються браконьерством, масово збирають первоцвіти, лікарські рослини, ягоди, гриби навіть у заповідних зонах. На щастя, у Карпатах зрідка трапляються лісові пожежі, проте в місцях таборування можна побачити десятки кострищ, вирубані ділянки лісу. Польові маршрутні дослідження засвідчують поступове збільшення антропогенного навантаження на гірські території саме через розвиток рекреаційного комплексу.

Теж саме стосується всього рекреаційного регіону Українських Карпат.

Але завдяки стійкому зростанню обсягів прибутків і масштабу цієї діяльності, збільшенню інвестицій, залученню нових трудових ресурсів, розширенню спектра додаткових послуг, рекреаційне господарство отримує новий імпульс розвитку, що одночасно призводить до укріплення екологічної

безпеки відвідуваних регіонів, оскільки безпечне в екологічному відношенні середовище вже давно стало одним з критеріїв вибору місця відпочинку. При раціональній організації, рекреаційна діяльність здатна забезпечити фінансову підтримку охороні природи та підвищити важливість тих природних об'єктів, які повинні зберегтися в первозданному вигляді. Наприклад, на межі природоохоронних, економічних та соціальних проблем виникла концепція екологічного туризму як одного з важливих засобів стійкого розвитку природних територій.

Враховуючи масштаби розвитку рекреаційної діяльності, функції рекреаційного природокористування та, зокрема, охорони природи, основними напрямками природоохоронної діяльності в процесі рекреаційного використання ресурсів на сучасному етапі є:

- попередження деградації природних рекреаційних комплексів та їх компонентів під впливом антропогенної діяльності, в тому числі і рекреаційної;
- розробка норм рекреаційних навантажень, базових нормативів плати за надання загальних та спеціальних рекреаційних послуг;
- збереження нормального функціонування і максимальної різноманітності екосистем природних комплексів. При цьому важливо приділяти увагу охороні не лише власне рекреаційних територій, але й навколишніх місцевостей, оскільки рекреація та екологічно шкідливе середовище несумісні;
- збільшення капіталовкладень в охорону природи і удосконалення моніторингу якості навколишнього природного середовища і використання ресурсів;
- проведення роз'яснювальної та виховної роботи, формування екологічного світогляду населення.

Висновок. Розглянуто основні аспекти впливу рекреації та екологічного туризму на навколишнє природне середовище. Описано інструменти охорони природи за даних видів діяльності.

Питання для самоконтролю:

1. В чому виявляється вплив рекреаційної діяльності на природне середовище?
2. Які задачі охорони природи? Як вони співвідносяться з завданнями рекреаційної діяльності?
3. Назвіть основні напрями природоохоронної діяльності в процесі рекреаційного використання ресурсів на сучасному етапі.

РОЗДІЛ III

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Основні поняття та визначення навчальної дисципліни

План

1. Поняття «вільний час», «рекреація», «рекреант».
2. Суть понять «рекреаційна галузь», «рекреаційні ресурси», «рекреаційна територія», «рекреаційна ємність», «рекреаційне навантаження», їх трактування на законодавчому та науковому рівнях.

Мета: вивчити основні поняття та терміни навчальної дисципліни, визначити передумови становлення і розвитку рекреації та її функції.

Завдання:

1. Засвоїти основні поняття і терміни навчальної дисципліни «Рекреаційні ресурси». У зошиті створити глосарій невідомих термінів, вносячи туди невідомі визначення і терміни, різні дефініції і трактування понять: рекреація, рекреаційна система, територіальна рекреаційна система, рекреаційна діяльність, рекреаційне навантаження, рекреаційні ресурси, рекреаційні умови, рекреаційний потенціал, рекреаційна місткість (ємність), вільний час, відпочинок, лікування (оздоровлення), рекреаційні потреби, рекреаційна територія, рекреаційна освоєність території.
2. Накреслити схему: «Передумови становлення і розвитку рекреації», виділивши при цьому мінімум чотири групи чинників, що впливають на розвиток рекреації.
3. Накреслити таблицю «Функції рекреації».

Тема 2. Класифікація рекреаційних ресурсів

План

1. Поняття «рекреаційні ресурси», їх види.
2. Підходи до класифікації рекреаційних ресурсів: розробка структурної схеми.
3. Природні передумови рекреації. Основні положення рекреаційної оцінки природних ресурсів.

4. Історико-культурні рекреаційні ресурси. Класифікація історико-культурних рекреаційних ресурсів.

5.

Мета: проаналізувати різні принципи класифікації рекреаційних ресурсів, визначити забезпеченість рекреаційними ресурсами країни, області.

Завдання:

1. Розглянути підходи до класифікації рекреаційних ресурсів (за О.О. Любіцевою). Визначити природні рекреаційні ресурси України, Львівської області.

2. Провести оцінювання за 5-бальною шкалою ступеня контрастності основних пар природних комплексів: ліс – водоймище; поле – водоймище; ліс – поле; чагарники – луки; ліс – чагарники; поле – луки (5 – найбільша контрастність, 1 – найменша).

3. Навести приклади історико-культурних ресурсів України, свого регіону.

Тема 3. Види рекреаційної діяльності та форми її організації

План

1. Класифікація рекреаційної діяльності. Цикли рекреації.
2. Чинники, що впливають на формування рекреаційних потреб.
3. Характеристика рекреаційної діяльності національних природних парків.

Мета: вивчити види і форми рекреаційної діяльності, виділити чинники, що формують рекреаційні потреби, з'ясувати особливості ведення рекреації на заповідних територіях.

Завдання:

1. Дати характеристику форм і видів рекреаційної діяльності, що виділяються за мотивацією рекреації, правовим статусом, характером організації, характером використання транспорту тощо (у вигляді схеми).

2. Провести групування чинників, які впливають на формування рекреаційних потреб. Визначте соціальні чинники життєвого циклу рекреації.

3. На контурну карту України нанести райони курортно-пляжної та лікувально-курортної рекреації. Визначити найбільш привабливі, на вашу думку, рекреаційні місця України.

4. Розглянути види, проаналізувати проблеми використання та охорони рекреаційних територій.

Тема 4. Рекреаційне районоутворення та районування

План

1. Загальні засади та принципи рекреаційного районування. Мета рекреаційного районування.
2. Етапи рекреаційного районоутворення.
3. Вплив рекреації на регіональний розвиток.

Мета: з'ясувати суть, принципи та різні підходи до рекреаційного районування, структурувати таксономічні одиниці рекреаційного районування.

Завдання:

1. Розглянути фактори, які впливають на розвиток рекреаційних регіонів світу.
2. Розглянути етапи рекреаційного районоутворення (подати у вигляді схеми).
3. Навести приклади таксономічних одиниць рекреаційного районування, заповнивши таблицю. На контурну карту України нанести подані рекреаційні райони різного таксономічного рангу.
4. Прослідкувати різницю у виділенні одиниць рекреаційного районування різними авторами. Виписати у зошит одиниці рекреаційного районування одного з авторів із зазначенням конкретних прикладів.
5. Здійснити порівняльну оцінку природно-ресурсного потенціалу двох рекреаційних регіонів (у вигляді таблиці).

Тема 5. Характеристика рекреаційних ресурсів регіону

План

1. Кліматичні рекреаційні ресурси, рельєф, лісові та водні рекреаційні ресурси, мінеральні води, лікувальні грязі.
2. Історико-культурні рекреаційні ресурси.
3. Комплексна оцінка рекреаційних ресурсів.
4. Коефіцієнт рекреаційної цінності території.

Мета: провести комплексну оцінку природних, історико-культурних та соціально-економічних рекреаційних ресурсів, визначити коефіцієнт рекреаційної цінності території.

Завдання:

1. Здійснити комплексну оцінку рекреаційного потенціалу території області (на вибір) за наявністю природних, насиченістю історико-культурних та стану інфраструктури рекреаційних ресурсів.
2. На основі комплексної оцінки визначити коефіцієнт рекреаційної цінності обраної території.
3. Накреслити схему «Рекреаційні функції лісу».

Тема 6. Особливості медико-біологічної та психолого-естетичної оцінки рекреаційних ресурсів

План

1. Вплив природних факторів на організм людини. Медико-біологічний аспект вивчення рекреаційних потреб.
2. Показники естетичної цінності ландшафтів.

Мета: З'ясувати у чому особливості медико-біологічної та психолого-естетичної оцінки рекреаційних ресурсів, провести їх оцінку для обраної території.

Завдання:

1. Провести оцінку впливу природних факторів на організм людини (їх комфортність для організму рекреанта) певної рекреаційної території (на вибір).

2. Згідно методики здійснити психолого-естетичну оцінку рекреаційної території (на вибір).

Тема 7. Норми рекреаційного навантаження на природні комплекси

План

1. Поняття про рекреаційне навантаження.
2. Норми рекреаційного навантаження на природні екосистеми.
3. Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси в Україні.

Мета: отримати поняття про діючі в Україні норми рекреаційного навантаження на природні комплекси та порівняти їх із закордонними.

Завдання:

1. Проаналізувати норми рекреаційного навантаження в Україні та за кордоном, обґрунтувати їхню доцільність.
2. Порівняти загальноприйняті нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси в Україні з існуючими ситуаціями. Спрогнозувати наслідки.

Тема 8. Рекреаційне навантаження на охоронні території

План

1. Періоди та методика визначення рекреаційних навантажень на туристичні території та об'єкти.
2. Регулювання відвідуваності екологічних стежок та туристичних маршрутів.
3. Реклама екологічної стежки (туристичного маршруту).

Мета: навчитися визначати середньогодинне, добове та річне навантаження на охоронні території, вираховувати ємність рекреантів під час проходження екологічних стежок та туристичних маршрутів, проводити еколого-просвітницьку роботу з відпочиваючими.

Завдання:

1. Визначати середньогодинне, добове та річне навантаження на рекреаційну зону об'єкту ПЗФ (на вибір).
2. Обчислити ємність рекреантів під час туристичного маршруту (на вибір).
3. Підготувати короткий опис екологічної стежки (туристичного маршруту). Скласти її (його) екскурсійну рекламу.

Тема 9. Рекреаційна місткість території

План

1. Поняття про рекреаційну місткість.
2. Визначення рекреаційної місткості природних територій.
3. Місткість рекреаційних центрів.
4. Коефіцієнт комфортності та коефіцієнт цінності.

Мета: навчитися визначати рекреаційну місткість рекреантів на природних об'єктах, у рекреаційних центрах.

Завдання:

1. Визначити рекреаційну місткість природної території (на вибір).
2. Розрахувати місткість рекреаційного центру (на вибір).
3. Розрахувати коефіцієнт комфортності рекреаційних центрів запропонованого рекреаційного регіону.

Тема 10. Маркетингові підходи до формування задоволеності споживачів рекреаційних послуг

План

1. Поведінка споживача рекреаційних послуг.
2. Дослідження факторів задоволеності споживачів рекреаційних послуг.

Мета: навчитись визначати основні вимоги рекреантів до певного виду рекреаційних послуг.

Завдання:

1. Визначити основні вимоги рекреантів до надання їм рекреаційних послуг.
2. Скласти узагальнений портрет рекреантів, що надають перевагу певному виду відпочинку (наприклад, санаторно-курортному) з допомогою методу соціологічного опитування.

ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ

1. Предмет і завдання дисципліни «Рекреаційні ресурси».
2. Етапи розвитку рекреаційної діяльності.
3. Соціально-економічні чинники формування рекреаційних потреб.
4. Рекреаційні території і тенденції їх розвитку.
5. Поняття територіальної рекреаційної системи, її функції.
6. Таксономічні ранги рекреаційних територій.
7. Поняття рекреаційних ресурсів. Види рекреаційних ресурсів.
8. Методи оцінки і аналізу рекреаційних ресурсів.
9. Типи оцінки рекреаційних ресурсів.
10. Природні рекреаційні і історико-культурні рекреаційні ресурси.
11. Кліматичні рекреаційні ресурси.
12. Бальнеологічні рекреаційні ресурси.
13. Рекреаційне використання водних об'єктів.
14. Ландшафт як важливий рекреаційний ресурс.
15. Біотичні рекреаційні ресурси.
16. Рекреаційне використання лісів, підвищення ефективності рекреаційного лісокористування.
17. Території та об'єкти природно-заповідного фонду у структурі природного рекреаційного потенціалу.
18. Найважливіші складові історико-культурної спадщини.
19. Критерії оцінки історико-культурної спадщини.
20. Пізнавальна цінність історико-культурних ресурсів.
21. Комплексна оцінка рекреаційних ресурсів.
22. Оцінка ефективності використання рекреаційних ресурсів.
23. Рекреаційне районування, його мета.
24. Таксономічні одиниці рекреаційного районування.
25. Особливості організації рекреації в різних країнах світу.
26. Види рекреаційних ресурсів, які мають найбільше значення для розвитку рекреаційного господарства України.
27. Переважаючі види рекреації в основних рекреаційних регіонах України.
28. Рельєф України як рекреаційний ресурс.
29. Бальнеологічні ресурси України.
30. Рекреаційні ресурси природно-заповідного фонду України.
31. Функціональне зонування національних природних парків.
32. Перспективи використання рекреаційних ресурсів України.
33. Критерії оцінки історико-культурної спадщини.
34. Медико-екологічна ситуація в рекреаційних зонах України.

35. Рекреаційне районування України.
36. Основні функції рекреації.
37. Рекреаційне природокористування.
38. Обмеження мають місце при рекреаційному або господарському освоєнні території
39. Взаємозв'язок між визначеннями «забруднення» і «рекреація».
40. Фактори, що лежать в основі рекреаційної оцінки території.
41. Вплив рекреантів на ландшафти.
42. Шляхи запобігання деградації природних комплексів при рекреаційному використанні території.
43. Взаємозв'язок між поняттями «рекреаційна ємність» і «рекреаційне навантаження».
44. Особливості формування рекреаційних ресурсів в основних природних зонах.
45. Мета проведення оцінки рекреаційних ресурсів.
46. Показники, що враховуються при характеристиці певної природної зони?
47. Особливості використання певного виду рекреаційних ресурсів.
48. Поняття природного рекреаційного потенціалу.
49. Охарактеризуйте проблеми збереження навколишнього природного середовища, які виникають з розвитком рекреацій та туризму.
50. В чому полягають проблеми використання ресурсів з лікувальною метою?
51. Яким природно-ресурсним потенціалом володіє Україна?
52. В чому особливості рекреаційного комплексу України?
53. Охарактеризуйте основні рекреаційні зони України. Чим вони привабливі?
54. В чому полягають проблеми розвитку рекреаційної галузі в нашій державі?
55. Які характерні особливості географічного положення, рельєфу тощо Ви можете назвати для Кримського, Карпатського, Волинського регіонів, що мають визначальне значення для розвитку туристсько-рекреаційних комплексів?
56. Чим представлений природно-заповідний фонд України?
57. Оцініть комплекс факторів, які впливають на розвиток рекреаційної діяльності.
58. Визначте класифікаційні ознаки рекреаційної діяльності. Що у них спільного, і чим вони відрізняються від класифікаційних ознак туризму.
59. Виокремте головні фактори, що впливають на формування рекреаційних потреб.

60. Визначте співвідношення і взаємозалежність індивідуальних, групових і суспільних рекреаційних потреб.
61. Визначте методи, які використовуються для дослідження рекреаційних потреб.
62. Виокремте підходи та відповідні визначення поняття рекреаційно-ресурсний потенціал.
63. Визначте різновиди класифікацій рекреаційних ресурсів. На які групи поділяються рекреаційні ресурси в кожній із них?
64. Визначте, з яких позицій проводиться оцінка рекреаційних ресурсів. Наведіть приклади суб'єктів і відповідних їм об'єктів оцінювання.
65. Визначте головні типи оцінки рекреаційних ресурсів. Коротко їх охарактеризуйте.
66. Що називають природними рекреаційними ресурсами, накресліть схему класифікації природних рекреаційних ресурсів.
67. Визначте категорії об'єктів природно-заповідного фонду, які можна використати з метою організації рекреаційної діяльності.
68. Визначте складники історико-культурних рекреаційних ресурсів і накресліть схему їхньої класифікації.
69. Визначте цикл рекреаційної діяльності. Яке практичне значення має визначення і дотримання циклів рекреаційної діяльності?
70. Визначте тенденції, притаманні сучасному етапу розвитку рекреаційної діяльності.
71. Чим різняться умови і фактори рекреаційного районування?
72. Визначте головні ознаки рекреаційних районів.
73. Визначте зміст поняття «рекреаційне навантаження». Проаналізуйте методи, за допомогою яких воно вимірюється.
74. Назвіть фактори, які найбільше впливають на розвиток рекреаційних комплексів у регіоні Європи.
75. Оцініть природні рекреаційні ресурси Європи.
76. Оцініть історико-культурні рекреаційні ресурси Європи.
77. Проаналізуйте розвиток рекреаційних комплексів у субрегіонах Європи.
78. Назвіть фактори, які найбільше впливають на розвиток рекреаційних комплексів у регіоні Північної Америки.
79. Охарактеризуйте природні рекреаційні ресурси Америки.
80. Дати оцінку історико-культурних рекреаційних ресурсів Америки.
81. Проаналізуйте розвиток рекреаційних комплексів в субрегіонах Америки.
82. Назвіть фактори, які уповільнюють розвиток рекреаційних комплексів Африки.
83. Оцініть природні рекреаційні ресурси Африки.

84. Оцініть історико-культурні рекреаційні ресурси Африки.
85. Проаналізуйте розвиток рекреаційних комплексів у субрегіонах Африки.
86. Оцініть рекреаційні ресурси Азії.
87. Оцініть рекреаційні ресурси Австралії та Океанії.
88. Коротко охарактеризуйте розвиток рекреаційних комплексів субрегіонів Азійсько-Тихоокеанського регіону.
89. Оцініть рекреаційні ресурси Близького Сходу.
90. Виокремте заходи, що є необхідними для забезпечення подальшого розвитку регіональних рекреаційних комплексів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Близнюк А. С. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення механізмів державного регулювання розвитку рекреаційної сфери. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 2. С. 63-70.
3. Гродзинська І.О., Нездоймінов С.Г., Гусєва О.В., Замкова А.В.. Основи рекреалогії (економіко-екологічний та маркетинговий аспект) [текст]: навч. посіб. К: «Центр учбової літератури», 2014. 264 с.
4. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери: монографія / В.В. Гуменюк. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 372 с.
5. Запотоцький С., Горин І. Туристично-рекреаційний потенціал Львівської області: географічні особливості використання та відтворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Географія*. 2018. № 1(70). С.72-79.
6. Кушнірук Ю.С. Рекреалогія: Навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2015. 148 с.
7. Лисак Г. А., Рибак С. В., Качмар Н. В., Крєктун Б. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. Львів: ЛНАУ, 2017. 128 с.
8. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
9. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
10. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. (редакція від 13.04.2020р.). Відомості Верховної Ради України, 2000. № 50.
11. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. (редакція від 14.07.2020р.). Відомості Верховної Ради України, 1995. № 31.
12. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: Наказ України від 02.11.2006 р. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0630-98>
13. Рекреаційна географія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Д.Д. Гурова, М.О. Фролов, С.М. Журавльова, Т.С. Кукліна, О.М. Сердюк. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 92 с.
14. Стафійчук В.І. Рекреалогія. Навчальний посібник. 2-е вид. Київ: Альтерпрес, 2008. 264 с.

15. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
16. Цьохла С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи вдосконалення): монографія. Сімферополь, Таврія, 2008. 352 с.
17. Чир Н.В. Рекреаційна географія : навч-метод. посіб. Мукачево: вид-во Дишкант С.Я., 2019. 156 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Типи рекреаційної діяльності

Індекс	Назва ТРД	Приклади ЕРЗ ТРД
β1	Купання	Плавання у відкритій водоймі, плавання в критому басейні, зимове купання, купання в джерелах
β2	Водні атракціони	Водні гірки, водоспади, джакузі, ігри на воді
β3	Водні процедури	Лазня, душ, ванни, водний масаж, тощо
β4	Сонячні ванни	Загоряння, інсоляції, тощо
β5	Гірськолижний спуск	Слалом, швидкісний спуск, сноуборд, тощо
β6	Катання зимові	Катання на лижах, ковзанах, санях, снігокатах
β7	Лижний інструктаж	Інструктаж, тренінг, навчання
β8	Альпінізм	Сходження, рух по траверсу, спуск
β9	Скелелазіння	Скелелазіння
β10	Спелеотуризм	Спелеотуризм
β11	Туристський похід	Походи некатегорійні: піші, гірські, лижні, водні, авто-, вело-, мото-, кінні
β12	Прогулянка	Ходьба в режимі, що щадить
β13	Рухливі ігри	Загальна фізична підготовка, боулінг, бодібілдин, тощо
β14	Спілкування	Бесіда, розмова, обмін думками, тощо
β15	Участь у виставках	Експонування, презентація, тощо
β16	Ділові зустрічі	Переговори, підписання договору, обговорення програм
β17	Шопинг	Покупки роздрібні, покупки оптові, придбання сувенірів
β18	Кліматолікування	Використання кліматичних факторів: цілющого повітря, ультрафіолетової радіації, комфортної погоди, тощо
β19	Бальнеолікування	Використання мінеральних і термальних вод
β20	Грязелікування	Використання ропи, мулів, мінеральних грязей
β21	Теренкур	Дозована ходьба
β22	Екскурсії	Місцеві пізнавальні поїздки в супроводі транспортні екскурсовода з використанням транспорту
β23	Екскурсії піші	Місцеві пізнавальні прогулянки з екскурсоводом
β24	Відвідування музеїв	Пізнавальне відвідування музеїв, будинків-музеїв, виставок
β25	Інформаційно-пізнавальна діяльність	Індивідуальна розробка маршруту, використання карт, буклетів, путівників
β26	Збір ягід, грибів	Збір ягід, грибів, горіхів, трав, тощо
β27	Рибна ловля	Зимовий лов, спінінг, тощо
β28	Полювання	Полювання зимове, літнє, із собакою

β29	Заготівля	Заготівлі ягід, грибів, овочів, фруктів, трав
β30	Відвідування святих місць	Відвідування храмів, монастирів, святих місць
β31	Релігійні таїнства	Хрещення, причастя, сповідь, тощо
β32	Участь у релігійних святах	Літургія, основні, парафіяльні свята
β33	Круїз	Річкові, морські, озерні круїзи
β34	Морські прогулянки	Прогулянки на скутері, катері, водні лижі, водний мотоцикл, тощо
β35	Дайвинг	Підводне плавання, підводне полювання, підводні зйомки й ін.
β36	Яхтинг	Керування яхтою, катером
β37	Експедиція	Спеціально організована подорож, маршрут з науково-дослідними й пошуковими цілями
β38	Повітряний політ	Польоти на повітряній кулі, дельтаплані, моноплані, парашуті, вертольоті, літаку
β39	Робінзонада	Пригоди, пережиті на самоті
β40	Кінна прогулянка	Поїздки на конях, верблюдах, оленях
β41	Автопоїздка	Поїздки на особистому автомобілі, ралі
β42	Театр	Відвідування спектаклів, постановок, концертів
β43	Видовища	Відвідування нічних клубів, шоу, фестивалів
β44	Розважальне харчування	Відвідування знаменитих ресторанів, кафе, барів, ресторанів національної кухні й ін.
β45	Малорухомі ігри	Казино, більярд, казино
β46	Танці	Відвідування дискотек, танцювальних клубів, балів
β47	Категорійний туристський похід	Походи категорійні: піші, гірські, водні, кінні, тощо
β48	Спортивні ігри	Футбол, волейбол, городки, тощо
β49	Туристська, спортивна підготовка	Навчальні, тренувальні походи, тренування
β50	Інструкторська підготовка	Середня й вища інструкторська підготовка
β51	Підвищення кваліфікації	Придбання нових професійних знань, навичок, умінь і ін.
β52	Інсентив-туризм	Сполучення завдань навчання, підвищення кваліфікації й відпочинку
β53	Участь у наукових конгресах	Семінари, конференції, з'їзди, конгреси й ін.
β54	Участь у фестивалях мистецтв	Виступи, експозиції, презентації, тощо
β55	Відвідування спортивних змагань	Відвідування олімпіад, чемпіонатів, змагань, матчів і ін.
β56	Наукові дискусії	Обговорення наукових проблем, симпозіуми
β57	Участь у меморіалах	Відвідування пам'ятних місць і подій

β58	Треккинг	Піший похід без багажу
β59	Природоохоронна діяльність	Відновлення порушень ландшафту, природного комплексу, біоценозу, тощо
β60	Ландшафтні спостереження	Огляд унікальних, типових, атрактивних ландшафтів
β61	Наукова екологічна діяльність	Охорона природи з науковими цілями
β62	Участь у місцевих святах	Участь у побутових святах: весілля, день народження, тощо
β63	Спостереження за незвичайними явищами	Спостереження за незвичайним поведінням тварин, рослинами, явищами
β64	Аматорська праця	Садівництво, городництво, квітникарство, тощо
β65	Навчання ремеслам	Гончарна справа, вишивання, в'язання, різьблення
β66	Участь у народних святах	Фольклорні, етнічні свята, концерти й ін.
β67	Творчі заняття	Літературні заняття, живопис і ін.

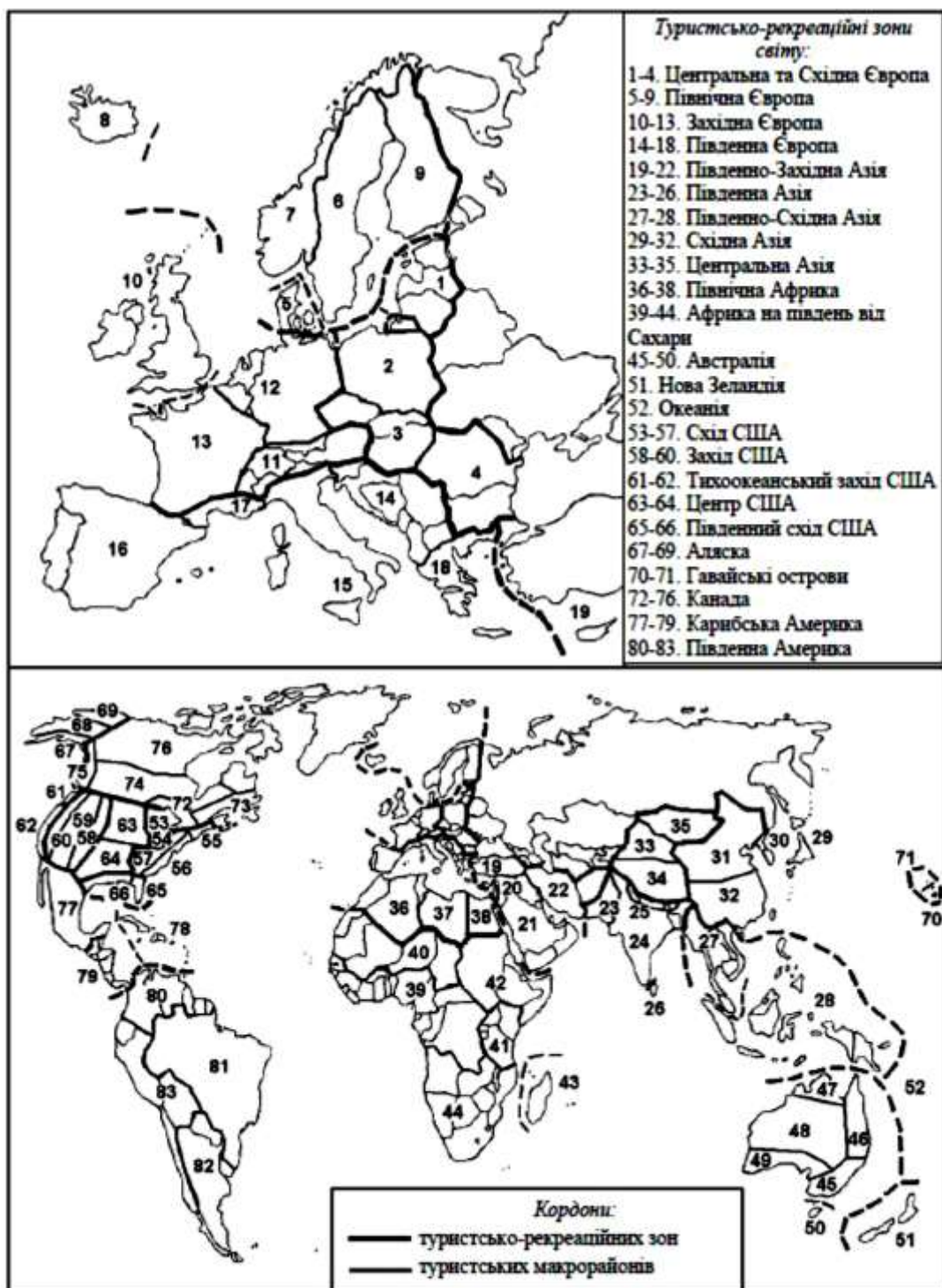
Додаток Б

Характеристика основних кліматичних рекреаційних районів України

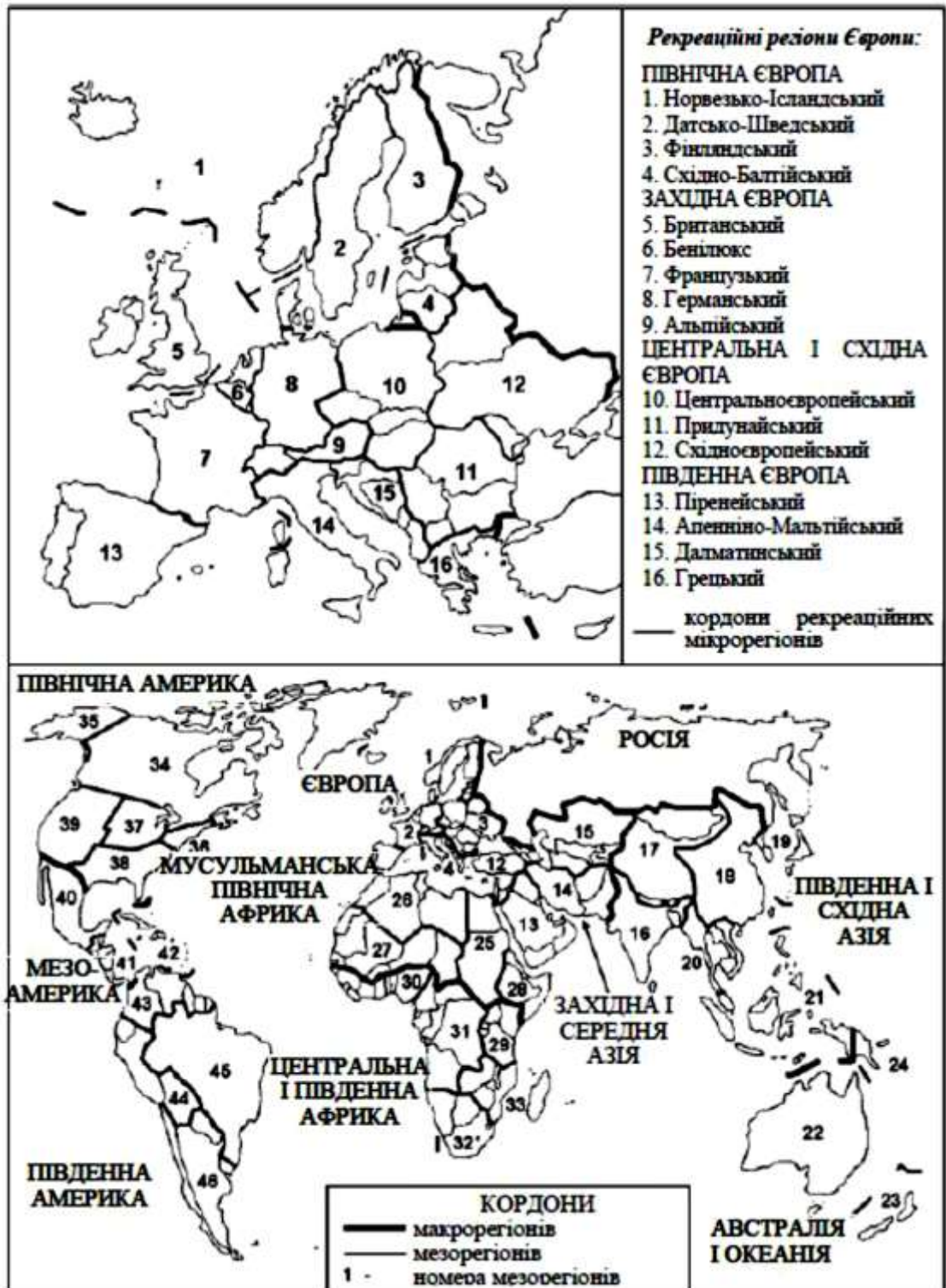
№ з/п	Назва району	Географічне розташування	Середня t, °C		Кіл-ть сонячного сяйва годин/рік	Вологість повітря на рік, %	Сер. кількість опадів за рік, мм	Характеристика
			січень	липень				
1	Південний берег Криму	Південне узбережжя Криму від мису Іллі (поблизу Феодосії) до мису Айл (поблизу Севастополя) і південні схили Кримських гір до висоти 600 м	від +3 до +4	від +20 до +24	2200 - 2350	60%	350-400	Область субсередземноморського помірно-континентального клімату. М'яка волога зима та спекотне сухе безхмарне літо

2	Карпати	Гірські райони Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернігівської області	передгір'я від -3 до -5	500-600 м близько +7	-	70%	600-1000	При вторгненні антарктичних циклонів взимку температура падає до -30 °С. Літо прохолодне й вологе з частими дощами і вітрами
			15000 м від -12 до -30	від +15 до +20				
3	Степова зона	Рівнинна частина	від -0,1 до -7,6	від +21,5 до +23,5	2011 - 2383	43-73%	-	Клімат рівнинної частини помірно континентальний. В степовій зоні досягає максимальної континентальності
4	Приморська зона	Вузька (40 км) приморська смуга, Одеська група курортів	від -3 до -6,5	від +21,5 до +23,4	2100 - 2500	40-75%	-	Тепла і м'яка зима, жарке літо
5	Лісостепова зона	Більше третини території України (34%) припадає на лісостепову зону	від -3 до -7	від +18,3 до +23	1843 - 2000	-	430-660	Кліматичні умови лісостепу є комфортними або субкомфортними для рекреаційних занять
6	Полісся	Волинь, Київська, Рівненська, Житомирщина	-4 (Волинь) – -36 (Суми)	від +17 до +19,5	145-155	80%	500-600	Клімат помірний, вологий, комфортна погода припадає здебільшого на літні місяці

Підходи до рекреаційного районування

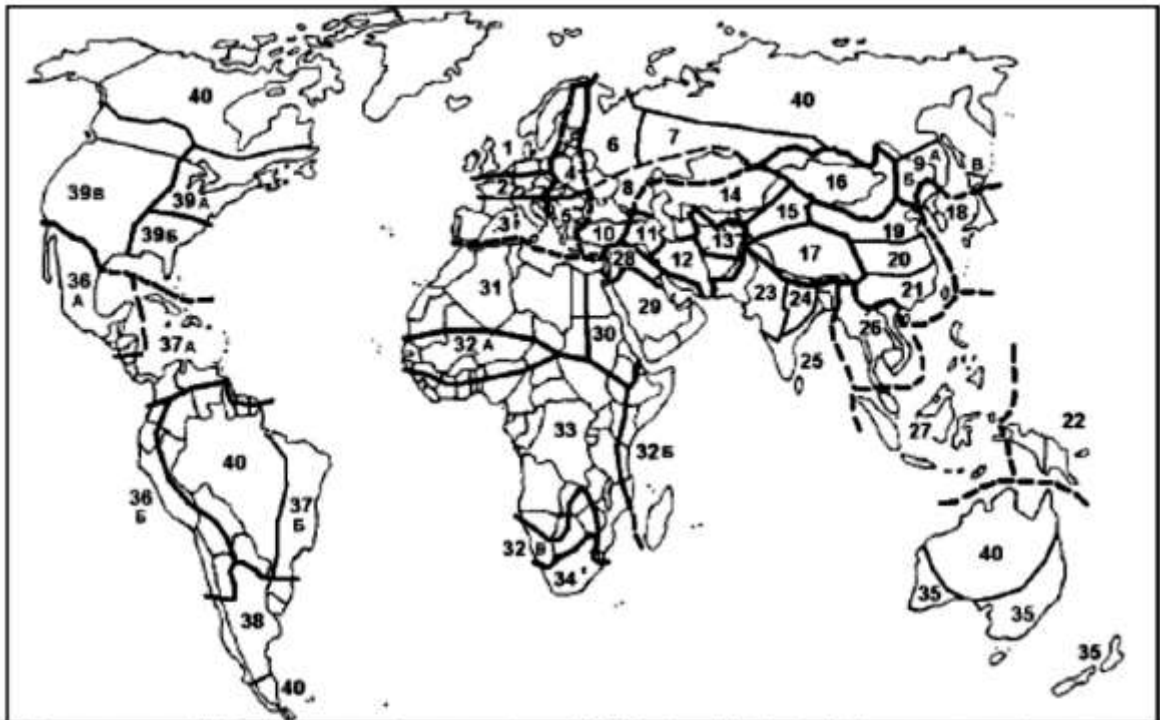

Географічний підхід до рекреаційного районування (за Ю. Д. Дмитрієвським)

Туристсько-рекреаційні регіони світу (з урахуванням культурної специфіки)

1. "Протестантська" Північ - колыска буржуазної цивілізації
2. Центр - зона культурного синтезу і середньовічного розвитку
3. Середземноморський Південь - відбиток античності
4. Східноєвропейський буферний пояс: імперське суперництво на околиці Західної Європи
5. Балкани - змішане спадщина європейського моста в Азію
6. Росія - периферійний "північ" Євразії
7. Росія в Азії - культурний синтез в зоні старої колонізації
8. Новоросія - відіраний фланг кочового коридору
9. Далекий Схід Євразії - зона Фронтієр колонізації на колишньому фланзі кочового пояса: А - російський, Б - китайський, В - японський
10. Мала Азія - етнокультурний "тигель" азіатського моста в Європу
11. Кавказ - західний перехрестя народів на порозі близькосхідного вузла
12. Внутрішнє ядро іранського світу - цитадель творення культури
13. Середня Азія - східний перехрестя на порозі "світів за стінами"
14. Внутрішня периферія Азії - степовий коридор Казахстану
15. Китайський Туркестан - "похований Іран" уздовж магістралі цивілізацій
16. Монголія - відкрите вогнище кочової експансії
17. Тибет - вогнище експансії, яке "заснуло"
18. Японія і Корея - "напіввідчужена" периферія виборчих запозичень
19. Басейн Хуанхе - імперське ядро і зона змирення зі світом номадів
20. Басейн Янцзи - зона культурного синтезу і "класичної" цивілізації
21. Тропічний Південь Китаю - "екстравертна" периферія
22. Розкиданий світ Океанії
23. Північний Захід Індії - імперське ядро і ворота в світ номадів
24. Центральна зона синтезу - колыска "класичної" індійської цивілізації
25. "Екстравертна" периферія Півдня і Сходу Індії
26. Півострівної Індокитаї - загальна периферія "світів за стінами"
27. Острівний або "малайський" Індокитай - понад сприйнятливий околиця Старого Світу
28. Благодатний Півмісяць: колыска світових релігій і вузол цивілізацій
29. Аравійське "підчерев'я" Півмісяця: вогнище тиску і зона учнівства
30. Єгипет та нільська вісь законсервованих культур
31. Магриб - стик і периферія двох світів
32. Африканські "берега", обпалені інокультурним впливом: А - ісламізована Сахель; Б - ісламізовані Суахілі; В - фланг євроколонізації
33. Африка тропічних лісів: локальні марики, розділені лісовими нетрями
34. Південна Африка - зіткнення переселенських, європейської та африканської культур
35. Останній Фронтієр Європи - Австралія і Нова Зеландія
36. Америка доколумбових цивілізацій - євроіндійський культурний сплав: А - мексиканський сектор; Б - андський сектор
37. Латинська Америка поза орбітою автохтонних цивілізацій - євронегрійанський сплав: А - карибський сектор; Б - бразильський сектор
38. "Девіантна" Латинська Америка в помірному поясі пізньої колонізації
39. Північноамериканський плавильний тигель: А - область "присадки" від Європи, яка дивилася в майбутнє; Б область "присадки" від Європи, яка йшла; В - зона недавнього фронтієру
40. різномаселені притулки традиційних культур, рятують зовнішнім впливом